

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra biblických věd

Teologické nauky

Tomáš Bartonec, Bc.

Ježíš a sobota v Lukášově evangeliu
Jesus and the Sabbath in the Gospel of Luke

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. Dr. Petr Mareček, Th.D.

Olomouc 2024

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem všechny použité zdroje uvedl v seznamu pramenů a literatury.

V Olomouci dne 11. 4. 2024

Tomáš Bartonec

Poděkování:

Velice děkuji doc. Dr. Petru Marečkovi, Th.D. za vstřícný, ochotný a inspirativní přístup, odborné vedení práce a poskytnutí cenných rad a podnětů. Děkuji dále zejména své manželce a rodině za trpělivost a podporu, kterou mi po celou dobu projevovala.

1.	Úvod.....	5
2.	Lukášovo evangelium	7
2.1.	Vznik evangelia a jeho autor	7
2.2.	Teologie	8
3.	Sobota v Bibli a židovské tradici	11
3.1.	Sobota ve Starém zákoně a židovské tradici	11
3.2.	Sobota v Novém zákoně	14
4.	Ježíš a sobota v Lukášově evangeliu.....	17
4.1.	Počátek v Nazaretě (L 4,14–30)	17
4.2.	Činnost v Kafarnaum (L 4,31–39).....	25
4.3.	Spor o sobotu (L 6,1–5).....	34
4.4.	Uzdravení člověka s odumřelou rukou (L 6,6–11).....	40
4.5.	Uzdravení shrbené ženy (L 13,10–17)	48
4.6.	Uzdravení člověka stíženého vodnatelností (L 14,1–6)	56
5.	„Poslední“ sobota (L 23,54–24,1).....	65
6.	Závěr	66
	Použitá literatura.....	69
	Použitý software	70
	Seznam zkratk.....	71

Motto

„A řekl jim: „Syn člověka je pánem nad sobotou.“

Evangelium podle Lukáše 6,5

1. Úvod

Během svého života jsem měl příležitost podrobněji poznat židovské prostředí, kulturu a také praktikování judaismu, jak v Izraeli, tak i v naší zemi. Byla to pro mě velmi zajímavá, nevšední a významná zkušenost, která mě přivedla k zájmu o vzájemný vztah mezi židovstvím a křesťanstvím. Vzhledem k tomu, že kořeny jak židovství, tak křesťanství jsou zaznamenány především v Písmu svatém, bylo pro mě lákavé a přirozené zpracovat práci zabývající se tímto vztahem z biblické perspektivy v rámci diplomové práce.

Jelikož téma je velice široké, bylo potřeba pro mou diplomovou práci zúžit hledání a najít konkrétní téma. Vedoucí mé práce mi navrhl zvážit možnost zkoumat vztah Ježíše a soboty, konkrétně v Lukášově evangeliu, což mě velice oslovilo. Pokud je mi známo, v českém prostředí neexistuje žádná jiná práce zabývající se tímto tématem, tak jsem s návrhem rád souhlasil. Jsem vděčný za hodiny studia pramenů a práce, které jsem mohl věnovat tomuto tématu a za četné a podnětné poznámky vedoucího této práce. Věnovat čas Písmu svatému a zabývat se aspekty Ježíšova života do hloubky je užitečné pro každodenní víru a přináší to radost. Mnohá místa Písma, o kterých jsem si myslel, že je znám, se přede mnou otevírala úplně nově. Obraz soucitného, milosrdného a zároveň náročného Ježíše podle Lukášova vyprávění přinesl novou kvalitu do mého vnímání víry.

První část mé práce tvoří úvodní kapitola, která seznamuje s volbou tématu, metodickým postupem a strukturou práce. V druhé části práce se zaměřím na Lukášovo evangelium, ze kterého vychází mé téma. Představím okolnosti jeho vzniku a jeho teologii. Třetí část budu věnovat tématu soboty v Písmu svatém a židovské tradici, nejprve ve Starém zákoně a judaismu, dále také zmíním to, kde se s tématem soboty můžeme setkat v Novém zákoně a stručně nastíním teologii soboty v novozákonním kontextu. Čtvrtá, stěžejní část, bude věnována samotnému tématu práce: „Ježíš a sobota v Lukášově evangeliu“. Tato část bude rozdělena na šest podkapitol, které se zaměří na jednotlivé úryvky z Lukášova evangelia, které souvisejí s tématem mé práce, tedy texty v Lukášově evangeliu, ve kterých se vyskytuje Ježíš v souvislosti se sobotou, nebo je se sobotou přímo konfrontován.

Konkrétně se v této části budu zabývat šesti perikopami:

Počátek v Nazaretě (L 4,14–30)

Činnost v Kafarnaum (L 4,31–39)

Spor o sobotu (L 6,1–5)

Uzdravení člověka s odumřelou rukou (L 6,6–11)

Uzdravení shrbené ženy (L 13,10–17)

Uzdravení člověka stíženého vodnatelností (L 14,1–6).

U každé z jednotlivých perikop budu postupovat následovně. Nejprve bude předložen celý text perikopy. Dále bude následovat její analýza, kde bude perikopa představena jako celek, bude zde nastíněna její struktura a kontext. Poté bude následovat výklad, komentář k jednotlivým částem perikopy. Tento komentář se bude týkat buď jednotlivých veršů, nebo někdy (dle významu a kontextu) i výkladem několika veršů najednou. Nakonec bude na základě provedeného výkladu provedeno shrnutí celkového poselství perikopy.

Pátou kapitolu budu věnovat krátkému představení poslední soboty zmíněné u Lukáše, která sice nesouvisí zcela s mým tématem, ale rád bych ji alespoň zmínil. Jedná se o sobotu po Ježíšově ukřižování, kdy Ježíš leží v hrobě (L 23,54–24,1).

Šestá kapitola bude obsahovat závěr, kde bude na základě studia a výkladu jednotlivých úryvků provedeno celkové shrnutí a kde bude formulován výsledek bádání v oblasti zadaného tématu.

Při zpracování této práce budu čerpat z české i anglicky psané literatury. Bude se jednat o biblické komentáře, odbornou teologickou literaturu, slovníky apod. Prvotním pramenem bude samozřejmě Bible, a to v Českém ekumenickém překladu.¹ Pokud je v této práci citován jiný překlad, je to v textu uvedeno. Nejčastěji používanými texty budou biblické komentáře těchto autorů: P. Mareček², J. A. Fitzmayer³, L. T. Johnson⁴, J. Nolland⁵, D. E. Garland⁶ a J. B. Green⁷.

¹ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*, 21. vyd. (12. opr. vyd.), Praha: Česká biblická společnost, 2016.

² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, ČEKNZ 3, Praha: Centrum biblických studií AVČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2018.

³ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, AncB 28B, New York: Doubleday, 1985.

J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, AncB 28B, New York: Doubleday, 1985.

⁴ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, SP 3, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

⁵ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, WBC 35B, Dallas (Texas): Word Books, Publisher, 1989.

J. NOLLAND, *Luke 9:21-18:34*, WBC 35B, Dallas (Texas): Word Books, Publisher, 1993.

⁶ D. E. GARLAND, *Luke*, ZECNT 3, Michigan: Zondervan, 2011.

⁷ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, NICNT, Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997.

2. Lukášovo evangelium

2.1. Vznik evangelia a jeho autor

Lukášovo evangelium – dobrá zpráva – řecky *euangelion* (εὐαγγέλιον⁸) patří vedle evangelia Markova a Matoušova mezi navzájem si podobná evangelia, proto se jim říká synoptická (dle řeckého *synopsis* – σύνοψις – souhrnný pohled).⁹ Dle tradice (poprvé je zmínka u Ireneje z Lyonu, 180 n. l.) je autorství připisováno spolupracovníkovi apoštola Pavla Lukášovi (zmíněném ve Fm 24; Ko 4,14; 2Tm 4,11), samotné evangelium nám o autorovi neprozrazuje nic.¹⁰ Lukáš ovládá řečtinu lépe než ostatní evangelisté, pochází z helénistického prostředí, je znalcem této kultury a je ovlivněn její zbožností myšlení (podobně jako židovstvo v diaspoře). Nebyl přímým svědkem Ježíšova veřejného působení, nezná místopis Palestiny (v textu jsou místopisné nepřesnosti). Ač autor pocházel a žil v helénistickém prostředí, nelze pominout, že velice dobře znal židovskou zbožnost. Nemusel být nutně židovského původu, ale mohl patřit k tzv. bohobojným, lidem, kteří věřili v jediného Boha a měli k židovské víře kladný vztah.¹¹ Evangelium je datováno někdy do let 80–90 n. l. a dle staré tradice vzniklo v Achaji.¹²

Kromě evangelia je Lukáš zároveň autorem Skutků apoštolů. Toto dvojdílo, jež obsahuje skutečně nádherné a poutavé vyprávění (mj. napsané elegantní řečtinou) o životě Ježíše Krista a popisuje dobu počátků církve, zabírá více než čtvrtinu Nového zákona.¹³ Mezi Lukášovo evangelium a Skutky je vsunuto Janovo evangelium, a oba texty jsou dle starých rukopisů chápána jako samostatná díla.¹⁴ Oba spisy byly od počátku byly publikovány odděleně a v žádném rukopise, ani v seznamu novozákonních knih, se díla nevyskytují vedle sebe.¹⁵

Obě díla, jak evangelium, tak Skutky apoštolské jsou věnovány Teofilovi (L 1,3; Sk 1,1). Jelikož v překladu toto jméno znamená Bohumil,¹⁶ existuje hypotéza, že se

⁸ εὐαγγέλιον: dobrá zpráva, radostná zvěst (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 71)

⁹ L. TICHÝ, Úvod do Nového zákona, 2. přeprac. vyd. Svitavy: Trinitas, 2003, s. 65.

¹⁰ P. MAREČEK, *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích: Výklad závěrečných kapitol kanonických evangelií*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 139.

¹¹ P. POKORNÝ, *Vznešený Teofile (Teologie Lukášova evangelia a Skutků apoštolských)*, s. 9,10.

¹² P. MAREČEK, *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích*, s. 140.

¹³ P. MAREČEK, *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích*, s. 138.

¹⁴ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 12.

¹⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 30.

¹⁶ J. HELLER, *Výkladový slovník biblických jmen*, Praha: Advent-Orion, 2003, s. 511.

jedná o pojmenování ideálního čtenáře, modelovou postavu.¹⁷ Lukášovo uctivé oslovení (vznešený), jež Lukáš používá pro římské úředníky, však naznačuje, že o skutečnou osobu jít může. Lukáš svým věnováním Teofilovi, který je reprezentantem společnosti, ukazuje, že jeho svědectví je určeno pro veřejnost a slouží k poučení všem, kteří jeho poselství budou brát vážně (stejně jako Teofil).¹⁸

Základ a kostru Lukášova evangelia tvoří Markovo evangelium (je z něj převzato cca 60 %), dále je zde obsažen zdroj Q (sbírka Ježíšových výroků) a vlastní Lukášova látka – další písemné, nebo ústní tradice (L), které tvoří více než 1/3 textu.¹⁹ Text lze rozdělit na následující hlavní bloky: Předmluva (L 1,1–4); Úvod (1,5–4,13); I. Působení v Galileji (4,14–9,50); II. Na cestě do Jeruzaléma (9,51–19,27); III. V Jeruzalémě a okolí (19,28–24,53).²⁰ Co se týče struktury textu, tak jsou z Markova základního textu vynechány zejména tyto celky: Mk 6,45–8,26 (tzv. velká vynechávka) a Mk 9,41–10,12. Zároveň jsou do Markova textu vloženy dva texty (tzv. vsuvky). Malá vsuvka (L 6,20–8,3) je vložena do textu mezi Mk 3,19 a 3,20 a tzv. velká vsuvka (L 9,51–18,14) je umístěna mezi Mk 9,51 a Mk 10,1.²¹

2.2. Teologie

Lukášovo evangelium rozvíjí (na rozdíl od ostatních synoptiků) skutečně velké množství důležitých teologických myšlenek a témat. Tato témata jsou zpracována především s použitím Lukášovy vlastní látky.²² Hlavní teologický směr evangelia (a samozřejmě i celého dvojdíla) představuje především téma zaslíbení a naplnění (L 1,1; 4,21; 9,31; 21,24; 22,16; 24,44). Ježíšův život, jeho zvěstování dobré zprávy, jeho misie v Galileji i v Judsku, velikonoční události – utrpení, smrt na kříži a vzkříšení, to vše je čtenáři ukázáno jako naplnění, dovršení slibů, které byly v Písmu dány Božimu lidu – Izraeli. Lukáš představuje téma „nezbytnosti“, které je obsaženo v Božím plánu spásy. Vše, co Ježíš dělá, nebo říká, je nezbytné, nutné pro naplnění Písma. Např. L 4,43: „Řekl jim: „Také ostatním městům musím zvěstovat Boží království, vždyť k tomu jsem byl poslán.“. Dále pak L 2,49; 9,22; 13,33; 17,25; 19,5; 21,9; 22,37; 24,7.26.44.²³

¹⁷ Srov. např. A. PLUMMER, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to St. Luke*, ICC, Edinburgh: T. & T. Clark, 1922, s. 5.)

¹⁸ P. POKORNÝ, *Vznešený Teofile (Teologie Lukášova evangelia a Skutků apoštolských)*, s. 8, 9.

¹⁹ L. TICHÝ, *Úvod do Nového Zákona*, s. 94.

²⁰ L. TICHÝ, *Úvod do Nového Zákona*, s. 94–97.

²¹ L. TICHÝ, *Úvod do Nového Zákona*, s. 97.

²² L. TICHÝ, *Úvod do Nového Zákona*, s. 98.

²³ Srov. P. MAREČEK, *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích*, s. 140.

Na rozdíl od jeho předchůdců, kteří ohlašovali Boží hněv (např. proroci nebo Jan Křtítel), Lukášův Ježíš je tím, který zvěstuje „léto milosti Hospodinovy“ (L 4,19). Ježíšův příchod znamená rozhodující, poslední a konečnou nabídku spásy, což je podtrženo opakujícím se výrazem „dnes“ (např. L 2,11).

Lukášův příběh o spáse, jako důležitý a ústřední bod světových dějin, je zasazen do historického i místního kontextu. Lukáš, jako jediný z evangelistů, svůj příběh propojuje s osobnostmi římského světa i světa Izraele. Císař Augustus a jeho vláda (27 př.n.l. -17 n.l.) je spojen s příběhem o Ježíšově narození (L 2,1–2). Vystoupení Jana Křtitele na poušti v římské provincii Judsko se odehrává v době císaře Tiberia (28/29 n.l.) a prefekta této provincie Pontia Piláta (26-36 n.l.). V místním, palestinském kontextu je zmíněn král Herodes (37-4 př.n.l.), který vládl v době ohlášení narození Jana Křtitele (L 1,5). Dále je zde zmínka o králi Herodu Antipovi (4 př.n.l. – 39 n.l.), ke kterému poslal Pilát Ježíše (L 23,5–16). Dále jsou zmíněni na počátku 3. kapitoly velekněží Annáš (veleknězem 6-15 n.l.) a Kaifáš (veleknězem 18-36 n.l.), zmíněn je na tomto místě také Herodes Antipas (vládce v Galileji), jeho bratr tetrarcha Filip na území Itureje a Trachonitidy a tetrarcha Lyzaniás v Abiléně (L 3,1–2).

Ježíšova spása, jak ji popisuje Lukášův příběh, je vnímána jako univerzální – určená nejen Izraeli, ale i ostatním národům. Lukáš představuje spásu skrze Krista a rozvíjející se křesťanskou církev jako kontinuitu židovské tradice. To je zčásti způsobeno tím, že Ježíš, zakladatel, byl židovského původu, narozený z židovských rodičů a jako takový byl součástí židovského dědictví, včetně obřízky (L 2,21).

Jedno z označení Lukášova evangelia je „*evangelium radosti*“. Události, jako narození Jana Křtitele (L 1,14.58), Ježíšovo narození, vyvolávají radost (L 2,10). Ježíš povzbuzuje své následovníky k radosti v době útlaku a pronásledování (L 6,22–23). Radost je popsána v podobenstvích o ztracené ovci, minci nebo synovi (L 15,5–7.9–10.23–24.32).²⁴

Lidé na okraji společnosti, opovrhovaní, jsou dalším tématem evangelia, zejména se jedná o celníky a Samařany. Toto téma je převzato z Markova evangelia (L 5,27–32). Ježíš je označen za přítele celníků a hříšníků (ze zdroje Q viz L 7,34; Mt 11,19, ale také z vlastní látky). Je pozoruhodné, že Samařané nejsou u Marka vůbec zmíněni, a u Matouše se objevují jako ti, od nichž je třeba udržovat odstup (Mt 10,5). Naopak u Lukáše je Ježíš vyobrazen, jak prochází Samařskem (L 9,52) a dokonce dává

²⁴ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 24-26.

Samařany za příklad. Je tomu tak v podobenství o milosrdném Samařanovi (L 10,29–37) nebo v příběhu o vděčném Samařanovi uzdraveném z malomocenství (srov. L 17,11–19). Další skupinou, ke které Ježíš přilnul, jsou chudí. Lukáše lze nazývat evangelistou chudých, protože se této problematice nevěnuje žádné evangelium tak intenzivně. Zároveň se v Lukášově vyprávění objevuje téma zřeknutí se majetku, které je přítomné ve všech třech pramenech, jež Lukáš využil k sepsání svého díla. To naznačuje, že požadavek na odstoupení od majetku je klíčovou součástí Ježíšova poselství, jak ho Lukáš představuje. Ježíš při své úvodní řeči v synagoze prohlašuje: „Duch Hospodinův jest nade mnou; proto mne pomazal, abych přinesl chudým radostnou zvěst“ (L 4,18–9). Jeho řeč na rovině zmiňuje vedle čtyř blahoslavenství pro chudé, hladovějící a plačící, také zvolání čtyř „běda“ pro bohaté, syté, smějící se a toužící po uznání (L 6, 20–26). Podobenství o hostině ukazuje další skupinu, která je zvána do Ježíšovy blízkosti. Jsou jimi chudí, zmrzačení, slepí a chromí (L 14,21).²⁵

Ženy mají v tomto evangeliu velký význam. Hned úvodní kapitoly se zabývají Mariiným příběhem, a příběhem Alžběty (L 1 a 2 kapitola). Marii, Ježíšově matce je ostatně v evangeliu věnován větší prostor než v jiných evangeliích. Jsou zmíněny další ženy, které Ježíše následovaly, jak ty, kterým bylo Ježíšem pomoheno, tak ty, které se staraly ze svých prostředků o materiální potřeby Ježíše a skupiny jeho učedníků (L 8,2–3). Další sociální skupinou jsou ženy ve vdovském stavu jako byla prorokyně Anna (L 2,36–38), vdova z podobenství o soudci (L 18,1–8) nebo vdova u chrámové pokladnice (L 21,1–4).

Evangelium je plné popisu toho, jak jedná Duch svatý v životech lidí (Marie, Alžběta (L 1,41), Jan Křtítel (L 1,15), Zachariáš (L 1,41) učedníci (L 11,13), ale zejména je působení Ducha spojeno s životem Ježíšovým. Počátek Ježíšova života je spojen s působením Ducha (L 1,35), je jím naplněn při křtu (L 3,22), Duch jej provází na poušti a následně veřejné službě (L 4,1; 4,14).

Text Lukášova evangelia je plný Ježíšova milosrdenství k lidem na okraji společnosti, opovrhovaným, nemocným, chudým, vyčleněným. Proto je také Lukáš nazván „pisatelem Kristovy dobrotivosti“. Zároveň to nesnižuje výzvu evangelia k následování a k životu podle jeho požadavků (L 9,23).²⁶

²⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 26, 28.

²⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 28-30.

3. Sobota v Bibli a židovské tradici

3.1. Sobota ve Starém zákoně a židovské tradici

Sobota²⁷, hebrejsky *šabbát* (שַׁבָּת) vychází ze slovesa *šabat* (שָׁבַת), které znamená přestat, upustit od něčeho.²⁸ Toto slovo tedy označuje v judaismu nábožensky motivovanou nečinnost.²⁹ Sobota je tedy nařízený den odpočinku v judaismu, vyhrazený jako sedmý den týdne pro bohoslužbu a přerušování práce. Začíná při západu slunce pátečního večera a končí po soumraku sobotního večera.³⁰ Většinou se tedy jedná o označení každého sedmého dne v týdnu, ale lze jím pojmenovat také odpočinek při jiných náboženských svátcích v průběhu roku. Například při tzv. dni smíření, významném svátku, který byl přikázán v knize Leviticus, kdy jednou ročně, a to desátého dne sedmého měsíce bylo přikázáno se pokořovat a nevykonávat žádnou práci. (Lv 16,29): „Bude to pro vás sobota všech sobot“ (Lv 16,31 dle B21). V této práci se budeme zabývat sobotou jako označením sedmého dne v týdnu.

Původ soboty je obestřen tajemstvím. Někteří výzkumníci tvrdí, že existuje určitá podobnost s některými babylonskými zvyklostmi. Je možné, že svátek byl znám a byl důležitý u všech semitských národů ve starověku a že Izraelci s ním přišli do styku také při dobytí zaslíbené země. Každopádně Izraelem byl tento den očištěný od pohanských tradic svěcen už na poušti. Izrael zachování soboty přijal jako jedno ze základních Božích přikázání, která jsou uvedena v desateru (Ex 20,8–11; Dt 5,12–15).³¹

Sobota je dána Izraeli z několika důvodů. V nejstarších biblických textech (např. Ex 20,8; 23,12) jsou zmíněny humanitární důvody zavedení soboty, sobotní den měl umožnit odpočinek i otrokům. Další texty naznačují, že smysl soboty je napodobování Stvořitele, který také sedmého dne stvoření odpočíval (Ex, 20,11; Gn 2,2–3).³² Text desatera z Exodu (Ex 20,8–11), který připomíná Izraeli odpočinutí Hospodinovo po stvořitelském díle, je odlišný od druhé verze desatera v Deuteronomiu (Dt 5,12–15),

²⁷ Sobota bývá v judaismu a také v mnou citované odborné literatuře označována různými variantami tohoto termínu: sobota, šabat, šábes, sabat apod. V této práci se budeme držet termínu sobota, kterým je označen sedmý den odpočinku v Českém ekumenickém překladu Bible.

²⁸ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník (R-Ž)*, Díl 2: Ř-Ž, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1956, s. 934.

²⁹ X. LÉON-DUFOUR – al., ed., *Slovník biblické teologie*, přeložil Petr Kolář, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991, s. 458.

³⁰ J. NEWMAN – G. SIVAN, *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*, Praha: Sefer, 1992, s. 197.

³¹ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník (R-Ž)*, s. 934.

³² X. LÉON-DUFOUR – al., ed., *Slovník biblické teologie*, s. 458.

který jako důvod slavení uvádí osvobození z egyptského otroctví (Dt 5,12–15).³³ Sobota má být pro Izrael svatá, je dána vyvolenému národu jako znamení smlouvy s Bohem a jeho posvěcení, sobota je věčnou smlouvou a je navždy platným znamením (Ex 31,12–17).

Znesvěcení, porušení soboty je stiženo tvrdými tresty. Člověk, který byl přistižen při sbírání větví o sobotě, byl potrestán smrtí. Porušení soboty znamenalo popření jejího základního principu, totiž toho, že sobota je Hospodinova, on je ten, který určuje, jak ji zachovávat (Nu 15,32–36).³⁴ Boží lid nesměl vykonávat v sobotu žádnou polní práci, sbírat dříví, zapalovat oheň, připravovat jídlo (Ex 34,21; Ex 16,23). Dále bylo zakázáno nosit břemena a obchodovat (Jr 17,21–27; Am 8,5). Izrael se měl oddávat plně bohoslužbě a odpočinku (Ex 23,3). Proroci v pozdější době zdůrazňovali, že sobota nemá být břemenem, ale radostí v Hospodinu (Iz 58,13).³⁵ O sobotách hovořili v souvislosti s novoluními (2 Kr 4,23; Am 8,5; Oz 2,13; Iz 1,13; Ez 46,3). Když proroci vynesli Boží soud nad novoluními nebo nad dny odpočinku, jejich záměrem nebylo odmítnutí samotné soboty, ale spíše odsouzení jejího zneužívání a porušování dalších důležitých přikázání. Proroci zdůrazňovali požehnání, která pramenila ze správného dodržování soboty. V případě, že lidé páchali zlo v sobotu, proroci naznačovali, že je nezbytné od tohoto zla ustoupit a nápravu provést (Iz 56,2–4).³⁶ V průběhu historie Izraele byly různé aspekty soboty zdůrazňovány v různých obdobích, zejména během babylonského zajetí a následujících let. Nehemjáš kladl na zachovávání soboty důraz, zakazoval v sobotu nosit dříví a obchodovat (Neh 10,31; 13,15–22). V období od 3. stol. př. n. l. do 1. stol. n. l. se postupně měnilo chápání účelu soboty. Sobota byla vyhrazena studiu Zákona, které se odehrávalo v synagogách³⁷, rodila se ústní tradice.

³³ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník (R-Ž)*, s. 934.

³⁴ E. J. YOUNG, F. F. BRUCE, „Sabat“, in *Nový biblický slovník*, ed. J. D. Douglas, Praha: Návrat domů, 1996, s. 892.

³⁵ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník (R-Ž)*, s. 934.

³⁶ E. J. YOUNG, F. F. BRUCE, „Sabat“, in *Nový biblický slovník*, ed. J. D. Douglas, s. 892–893.

³⁷ Synagoga – slovo odvozené z řeckého slova „synagógé“, což znamená shromáždění, má svůj původ v hebrejském výrazu „bejt ha-kneset“, což znamená dům shromáždění. Také se nazývá „bejt tfila“, což je dům modlitby, nebo „bejt ha-midraš“, což je dům studia a učení. Historicky je vznik synagogy spojen s dvěma událostmi: zničením prvního jeruzalémského chrámu v roce 586 př. n. l. a zničením druhého chrámu v roce 70 po Kr. Chrám byl tradičním centrem židovské bohoslužby, ale již od dob prvního chrámu existovala v izraelské zemi místa pro modlitby a studium. Potřeba synagog se ještě zvýšila po zničení chrámu, a synagogy začaly vznikat i v diaspoře, zejména v Babylóně (srov. P. SPIEGEL, *Kdo jsou Židé*, 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2010, str. 41–44).

Vznikaly precizní návody, které rozebírají, jak zachovávat sobotní přikázání do nejmenších podrobností (Mišna³⁸, traktáty Šabbat a 'Erubin).³⁹ Zvláště dvě skupiny židovského náboženského a společenského života, farizeové a učitelé Zákona (zákoníci), které jsou často zmiňovány v evangeliích vedle sebe⁴⁰, se na tomto procesu aktivně podílely. Farizeové⁴¹ a učitelé Zákona⁴² rozvinuli přísná pravidla ohledně svěcení soboty. Například bylo zakázáno vymítání obilných klasů, protože to odporovalo zakazu sklizení a mlácení obilí. V sobotu bylo dovoleno jít přibližně 1 km (2000 loket), v sobotu byla také omezena péče o nemocné.⁴³

Ve výše uvedené Mišně (m Shab 7,2) je představeno 39 konkrétních činností, které byly zakázány během soboty. Jedná se o tzv. *Avot-mlacha* (אבות מלאכה). Toto pojetí vychází z Exodu 35. kapitoly, kde jsou vypočítány činnosti, které byly prováděny během stavby svatostánku. Na základě výčtů těchto činností učenci tvořící ústní tradici vyvodili, že nejen příkazy, které Bible jmenuje výslovně pro slavení soboty, ale také

³⁸ Mišna – Sebrané zákonné tradice Ústního zákona a základ Talmudu. Obsahuje učení raných mudrců – mužů velkého shromáždění (*Anšej kneset ha-gdola*), písařů (*soferim*) a talmudských učenců prvních dvou století (viz. J. NEWMAN – G. SIVAN, *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*, s. 119).

³⁹ E. J. YOUNG, F. F. BRUCE, „Sabat“, in *Nový biblický slovník*, ed. J. D. Douglas, s. 893.

⁴⁰ Synoptická evangelia rozlišují mezi farizeji a učiteli Zákona. Učitelé Zákona byli společenskou třídou, zatímco farizeové tvořili náboženské hnutí. Farizeové se snažili praktikovat ideály zbožnosti zákona, které byly interpretovány učiteli Zákona. Většina učitelů zákona se hlásila k farizejskému hnutí. Od 1. století po Kr. se byli učitelé zákona oslovováni jako „*rabbi*“ (hebr. „můj učitel“). To, že evangelia obě skupiny (jako Ježíšovy protivníky) zmiňují vedle sebe (viz např. L 5,21.30), může to být ohlasem situace po roce 70. po Kr, kdy obě skupiny splynuly. (srov. P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 193-196).

⁴¹ Farizeové byli skupinou náboženských vůdců v judaismu, kteří kladli důraz na detailní dodržování Tóry, židovského zákona, a její interpretaci. Jejich historie sahá až do doby před druhým chrámem v Jeruzalémě a označení farizeové (oddělení) se poprvé objevilo v době souvislosti s hasmonejskými vládci. Farizeové se stali důležitou politickou a náboženskou silou, ale často se střetávali s mocí, včetně svých soupeřů, jako byli saduceové. Věřili v nesmrtnost duše a v roli osudu (Boha), což bylo výrazně odlišné od saducejské víry. Jejich učení zdůrazňovalo etiku a důsledné plnění zákonů Tóry. Farizeové vypracovali obsáhlý systém pravidel a tradic, které doplňovaly a upřesňovaly text Tóry, aby se zabránilo jeho porušení omylem nebo neznalostí. Dále trvali na jediném svatém Bohu, zvoleném národu Izraele a absolutní autoritě Tóry. Navzdory Ježíšově kritice byli farizeové ve skutečnosti vysoko hodnoceni pro svou etiku a zásady. Celkově vzato, farizeové hráli klíčovou roli v judaismu a měli významný vliv na židovskou společnost a její hodnoty. Jejich důraz na etiku a zásady se staly základem pro mnohá pozdější náboženská učení a tradice. (viz. H. L. ELLISON, „Farizeové“, in *Nový biblický slovník*, ed. J. D. Douglas, s. 245-246).

⁴² Zákoníci, řecky *grammateis* (γραμματεῖς) a *nomikoi* (νομικοί) „zákoníci, právníci“, nebo *nomodidaskaloi* (νομοδιδάσκαλοι) „učitelé zákona“ byli odborníky na studium Mojžíšova zákona, Tóry. Původně mezi nimi byli kněží, ale jejich funkce se v průběhu času oddělila. Zpočátku se věnovali především detailnímu bádání a studiu zákona. Jejich význam vzrostl po babylónském zajetí, a to zejména díky svým úsilím v oblasti udržování a výkladu zákona. Po Antiochovi Epifanovi, který zavedl represivní opatření, se stali vlivnou politickou skupinou. Zákoníci hráli důležitou roli při vzniku bohoslužeb v synagoze. Jejich hlavní funkcí bylo udržovat a interpretovat zákon. Kromě toho předávali své znalosti dalším žákům a zastávali úlohu soudců v Sanhedrinu. Přestože většina z nich patřila k farizeům, někteří se odlišovali a měli odlišné politické a náboženské postoje. Mnozí stáli proti Ježíšovi a jeho učení (srov. Mt 21,15), ale existovaly i výjimky, kde někteří zákoníci uznali jeho autoritu (srov. Mt 8,19) (viz. C. L. FEINBERG, R. K. HARRISON, „Zákoníci“, in *Nový biblický slovník*, ed. J. D. Douglas, s. 1126-1127).

⁴³ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník (R-Ž)*, s. 935.

práce spojené se stavbou svatostánku, jsou během slavení soboty zakázány. 39 zakázaných činností je rozříděno následovně: 11 příkazů se týká přípravy jídla, 20 se týká odívání, 2 psaní, dalších 5 bydlení a 1 přenášení věci z jednoho prostoru do druhého.⁴⁴ Na tato příkázání navazují další nařízení (*taladot* – odnože), které vyjmenovávají další, méně důležité kategorie prací: např. zúrodnování půdy, odstraňování kamenů a další.⁴⁵

Z těchto kořenů se odvinul příkaz „*Pikuach nefesh*“ (úcta k lidskému životu), který je principem židovského práva, Halachy, jež je pevnou součástí židovské tradice uplatňované i dnes. Byly jím zmírněny a dopřesněny přísné požadavky kladené na zachování zákona. V příkazu je řečeno, že při ohrožení života je povoleno a považováno za nutné odstoupit od ostatních ohledů. V nouzových situacích je povoleno a považováno za nezbytné provádět práce zakázané v sobotu. V judaismu má princip zachování života přednost před sobotními předpisy, což je zvláště významné pro ty, kteří trpí závažným onemocněním, a také pro ty, kteří jsou zodpovědní za jejich léčbu. Příkazy týkající se soboty a svátků jsou v takových případech rušeny, včetně přísného půstu na Den smíření, kdy lze dokonce jíst zakázané potraviny. Základní myšlenkou je, že Bůh dal příkázání, aby skrze ně člověk žil, ne aby kvůli nim umíral (srov. Lv. 18,5).⁴⁶

3.2. Sobota v Novém zákoně

3.2.1. Výskyt slova sobota v Novém zákoně

V Novém Zákoně se slovo sobota objevuje celkem 68x, níže je uveden výskyt tohoto slova v novozákonním textu.⁴⁷

V Matoušově evangeliu se vyskytuje celkem 11x:

⁴⁴ Maimondes uvádí ve svém díle o zákonech týkajících se šabatu (Mišna, 7 kapitola, m Shab 7,2) 39 činností, zakázaných vykonávat v sobotu v tomto pořadí: 1. orání, 2. setí, 3. sklízení obilí, 4. vázání obilí do snopů, 5. mlácení obilí, 6. prosívání zrna, 7. třídění zrní a ovoce, 8. prosévání obilí, 9. mletí, 10. hnětení těsta, 11. pečení, vaření, smažení, 12. kosení, 13. bělení nebo praní, 14. česání vlny, 15. barvení, 16. předení vlny, 17. broušení nebo leštění, 18. napínání nití, 19. navíjení nití, 20. rozvazování uzlů, 21. vázání, 22. rozvazování nebo odvazování, 23. šití, 24. trhání, 25. stavění, 26. boření, 27. tlučení kladivem, 28. lovení zvířat, 29. porážka zvířat, 30. stahování z kůže, 31. vydělávání kůží, 32. hlazení, 33. stříhání, 34. psaní, 35. mazání nebo škrábání něčeho napsaného, 36. brázdění pole, 37. rozdělávání ohně, 38. hašení ohně, 39. převážení a přenášení věci (viz. M. STERN, *Svátky v životě Židů: vzpomínání, slavení, vyprávění*, Praha: Vyšehrad, 2002, Světová náboženství (Vyšehrad), s. 36).

⁴⁵ J. NEWMAN – G. SIVAN, *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*, s. 19.

⁴⁶ J. NEWMAN – G. SIVAN, *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*, s. 140.

⁴⁷ Ke zjištění výskytu slova sobota byl použit počítačový software BibleWorks for Windows, Version 9.0, vyd. Hermeneutika. Computer Bible Research Software, Big Fork (MT, USA), 2011.

Mt 12,1; 12,2; 12,5 (2x); 12,8; 12,10; 12,11; 12,12; 24,20; 28,1 (2x)

V Markově evangeliu se vyskytuje celkem 12x:

Mk 1,21; 2,23; 2,24; 2,27(2x); 2,28; 3,2; 3,4; 6,2; 16,1; 16,2; 16,9

V Lukášově evangeliu se vyskytuje celkem 20x:

L 4,16; 4,31; 6,1; 6,2; 6,5; 6,6; 6,7; 6,9; 13,10; 13,14 (2x); 13,15; 13,16; 14,1; 14,3; 14,5; 18,12; 23,54; 23,56; 24,1

V Janově evangeliu se vyskytuje celkem 13x:

J 5,9; 5,10; 5,16; 5,18; 7,22; 7,23(2x); 9,14; 9,16; 19,31(2x); 20,1; 20,19

Ve Skutcích apoštolů se vyskytuje 10x:

Sk 1,12; 13,14; 13,27; 13,42; 13,44; 15,21; 16,13; 17,2; 18,4; 20,7

V 1. listě Korintským se vyskytuje 1x: 1 Kor 16,2

V 1. listě Koloským se vyskytuje 1x: Ko 2,16.

Vidíme, že sobota se z 68 výskytů nejčastěji vyskytuje v Lukášově dvojdíle, Evangeliu (20x) a Skutcích (10x). Z toho vidíme, jak je toto téma pro Lukáše významné.

V Novém zákoně se sobota zmiňuje jako sedmý den v týdnu, avšak toto slovo je použito v některých případech také v jiném významu, a to ve významu označení týdne. Jedná se např. o tato místa: Mk 16,2; L 18,12; 24,1; Sk 20,7.⁴⁸

3.2.2. Teologie soboty v Novém zákoně

V této práci se budu detailně zabývat Ježíšovým vztahem k sobotě v Lukášově evangeliu. Jak jsme si ukázali výše, problematikou soboty a jejího zachování se zabývají také ostatní evangelia (jak synoptická, tak evangelium Janovo), a je také tématem apoštolského učení a prvotní církve. Dříve, než téma detailně prozkoumáme u Lukáše, bude užitečné si jej stručně představit v novozákonním kontextu.

Evangelia nám v Ježíšově působení přinášejí pojetí soboty, zdůrazňující, že je určena pro dobro člověka, nikoli naopak: „Sobota je učiněna pro člověka, a ne člověk pro sobotu“ (Mk 2,27). Jeho působení o sobotách, včetně uzdravování, vyvolávalo odpor náboženských vůdců, kteří v něm často viděli porušení zákona. Ježíš však tvrdil, že má právo takto jednat (Mk 2,23–28). Náboženská opozice, zejména farizeové,

⁴⁸ Slovo sobota v podobenství o farizeovi a celníkovi (Lk 18,12) neoznačuje sobotní sedmý den, ale týden, a to ve verši, kdy farizeus říká: „Postím se dvakrát za týden a dávám desátky ze všeho, co získám.“. Slova v originálním řeckém textu *dis tou sabbatou* (δῖς τοῦ σαββάτου) znamenají „dvakrát za týden“. V tomto významu používá Lukáš slovo sobota také ve Skutcích apoštolů (Sk 20,7), kde slova *tē mia tōn sabbatōn* (τῆ μιᾷ τῶν σαββάτων) znamenají „První den v týdnu“ (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, Olomouc: Jirí Burget, 2001, s. 152).

nesouhlasili s Ježíšovým jednáním v sobotu, považovali je za porušení předpisů o sobotě (Mk 3,6; L 13,14). Ježíšovým argumentem bylo, že sobota by měla sloužit pro skutky soucitu a lásky, což je podle něj v souladu s Boží vůlí (Mk 3,4; Mt 12,11–12; L 14,5). Jeho jednání v sobotu ukazovalo, že tento den je vhodný pro činy, které přinášejí vysvobození (J 7,23). Ježíšovo učení změnilo pohled na sobotu a přesunulo důraz z formálního dodržování zákona k jednání v duchu lásky a soucitu. Toto nové pojetí soboty bylo v souladu s Ježíšovou vizi duchovní svobody (Mt 11,28–29).

Apoštol Pavel ve svém učení přesunul otázku zachovávání soboty do oblasti svědomí, v životě Ježíšova následovníka, křesťana už nerozhoduje jasný náboženský požadavek. Zodpovědnost a rozhodnutí, zda požadavky Zákona (včetně sobotního přikázání) zachovávat nebo ne, je přenesena jednotlivce (Ř 14,5–6; Ga 4,9–10; Ko 2,16–17). V době prvotní církve koncil v Jeruzalémě nekladl na křesťany pohanského původu povinnost dodržovat sobotu (sobota nebyla součástí jejich náboženských závazků, srov. Sk 15,29), církve stále uznávala význam soboty jako dne zasvěceného Bohu. Rozlišovala však mezi sobotou a dnem Páně (nedělí, prvním dnem po sobotě).

V Listu Židům (Žd 4,9) je užito slovo odvozené od soboty, totiž slovo *sabbatismos* (σαββατισμός⁴⁹), které symbolizuje eschatologický odpočinek lidu Božího lidu. Toto slovo lze přeložit jako „sobotní odpočinek“ nebo „svátek“. Stejně jako Bůh odpočinul po šestidenním stvoření, tak věřící jsou pozváni k věčnému odpočinku od námahy a utrpení a pronásledování pro víru. Tento obraz navazuje také na starozákonní představy o mesiášské době (srov. Iz 14,3; Ez 34,14–16).⁵⁰

⁴⁹ σαββατισμός: sobotní klid, odpočinek, slavení, zachovávání soboty (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 152)

⁵⁰ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník (R-Ž)*, s. 935.

4. Ježíš a sobota v Lukášově evangeliu

4.1. Počátek v Nazaretě (L 4,14–30)

¹⁴Ježíš se vrátil v moci Ducha do Galileje a pověst o něm se rozšířila po celém okolí. ¹⁵Učil v jejich synagógách a všichni ho velmi chválili. ¹⁶Přišel do Nazareta, kde vyrostl. Podle svého obyčeje vešel v sobotní den do synagógy a povstal, aby četl z Písma. ¹⁷Podali mu knihu proroka Izaiáše; otevřel ji a našel místo, kde je psáno: ¹⁸„Duch Hospodinův jest nade mnou; proto mne pomazal, abych přinesl chudým radostnou zvěst; poslal mne, abych vyhlásil zajatcům propuštění a slepým navrácení zraku, abych propustil zdeptané na svobodu, ¹⁹abych vyhlásil léto milosti Hospodinovy.“ ²⁰Pak zavřel knihu, dal ji sluhovi a posadil se; a oči všech v synagóze byly na něj upřeny. ²¹Promluvil k nim: „Dnes se splnilo toto Písmo, které jste právě slyšeli.“ ²²Všichni mu přisvědčovali a divili se slovům milosti, vycházejícím z jeho úst. A říkali: „Což to není syn Josefův?“ ²³On jim odpověděl: „Jistě mi řeknete toto přísloví: Lékaři, uzdrav sám sebe! O čem jsme slyšeli, že se dalo v Kafarnaum, učiň i zde, kde jsi doma.“ ²⁴Řekl: „Amen, pravím vám, žádný prorok není vítán ve své vlasti. ²⁵Po pravdě vám říkám: Mnoho vdov bylo v Izraeli za dnů Eliášových, kdy se zavřelo nebe na tři a půl roku a na celou zemi přišel veliký hlad. ²⁶A k žádné z nich nebyl Eliáš poslán, nýbrž jen k oné vdově do Sarepty v zemi sidónské. ²⁷A mnoho malomocných bylo v Izraeli za proroka Elizea, a žádný z nich nebyl očištěn, jen syrský Náman.“ ²⁸Když to slyšeli, byli všichni v synagóze naplnění hněvem. ²⁹Vstali, vyhnali ho z města a vedli ho až na sráz hory, na níž bylo jejich město vystavěno, aby ho svrhli dolů. ³⁰On však prošel jejich středem a bral se dál.

4.1.1. Analýza textu

Text je součástí zprávy o počátku Ježíšovy činnosti, která je omezena na Galileu a je spjata se dvěma městy, Nazaretem a Kafarnaum (L 4,14–44).⁵¹ Zpráva popisuje Ježíšovo veřejné působení, především jeho vyučování v synagógách. Ježíš je zde zobrazen jako charismatický poutník, který rozšiřuje svou misi, nejprve v Nazaretě, který jej odmítá a pokusí se ho zabít (v. 29–30), poté v Kafarnaum, které si jej chtělo nechat pro sebe (v. 42–43) a nakonec v celé Palestině (v. 44).⁵² V Nazaretu je Ježíš představen jako učitel a v Kafarnaum jako ten, který koná zázraky.⁵³

⁵¹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 142.

⁵² J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 184

⁵³ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 142.

Verše 14 a 15 pocházejí z Lukášovy vlastní látky („L“) a jsou inspirovány Markem (Mk 1,14–15).⁵⁴ Navazují verše 16–30, které líčí počátek Ježíšovy služby v Nazaretě, která jakýmsi způsobem předznamenává celou Ježíšovu službu nastíněnou už v Simeonově proroctví (L 2,34). I když autor ví, že Ježíš veřejně vystupoval již před příchodem do Nazareta (L 4,23), vědomě dělá z nazaretské návštěvy počátek jeho působení.⁵⁵ Tímto dává Lukáš tomuto příběhu programový charakter.⁵⁶ Text je inspirován evangeliem podle Marka (Mk 6,1–6a) a je doplněn Lukášovou vlastní látkou („L“). Je zde patrný také vliv zdroje „Q“ (těžký úděl proroka Iz 61,1). Z tradice vychází odkaz na Izaiáše (L 4,17–21), přísloví o lékaři uzdravujícím sám sebe (L 4,23 a také odkaz na Eliáše a Elizea (L 4, 25–27)).⁵⁷ Lukášova a Markova verze se neshodují v detailech, ale podstata událostí je stejná. Je zde vyličená sobotní návštěva synagogy v Nazaretě, dále reakce na jeho učení, uznání jeho původu, je zde přítomno přísloví o prorokovi a Ježíš Nazaret opouští, aniž by učinil nějaký zázrak.⁵⁸ Ježíš odchází nepřijít ze své domoviny, aby zvěstoval evangelium jinde, což je předobrazem budoucího děje, spása nabídnutá jeho vlastnímu národu bude jednou nabídnuta pohanům.⁵⁹

4.1.2. Výklad textu

4.1.2.1. L 4,14–15

¹⁴ *Ježíš se vrátil v moci Ducha do Galileje a pověst o něm se rozšířila po celém okolí.* ¹⁵ *Učil v jejich synagógách a všichni ho velmi chválili.*

To, že je Ježíš nositelem Ducha, je řečeno u Lukáše předtím již dvakrát (L 3,22; 4,1), je to příprava na chvíli, kdy text Izaiáše bude aplikovat sám na sebe.⁶⁰ Učení je charakteristická Ježíšova činnost, a Lukáš nám jej takto představuje často. Jeho poselství je nejprve představováno Izraeli a synagogy jsou místem, kde je vyučováno.⁶¹ Pro chválu lidí má řecký text slovo *doxazómenos* (δοξαζόμενος⁶²). Toto slovo je

⁵⁴ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 143.

⁵⁵ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 526.

⁵⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 149.

⁵⁷ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 149.

⁵⁸ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 526.

⁵⁹ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 529.

⁶⁰ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 100.

⁶¹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 145.

⁶² δοξαζω: velebit, chválit, ctít, oslavovat, oslavit, uvést do slávy (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 45).

v souvislosti s Ježíšem použito pouze zde, jinak jde o slovo vyhrazené pro oslavu Boha. Použití tohoto slova je variací na slova jako svědectví, obdiv, ohromení a Lukáš jím zdůrazňuje zřetelný dopad Ježíšovy služby.⁶³

4.1.2.2. L 4,16

¹⁶Přišel do Nazareta, kde vyrostl. Podle svého obyčeje vešel v sobotní den do synagogy a povstal, aby četl z Písma.

Lukáš několikrát zmiňuje Nazaret jako místo Ježíšova dětství. Byla to velmi chudá vesnice, která v době Ježíšova života měla pouze kolem 400 obyvatel.⁶⁴ Zde „podle svého obyčeje“, ve kterém byl vychován, vešel v sobotu do synagogy jako každý zbožný Žid.⁶⁵ Zde nám autor ukazuje vztah rané církve k Izraelskému národu, který byl ovlivněn samotným Ježíšovým životem.⁶⁶

4.1.2.3. L 4,17–19

¹⁷Podali mu knihu proroka Izaiáše; otevřel ji a našel místo, kde je psáno: ¹⁸„Duch Hospodinův jest nade mnou; proto mne pomazal, abych přinesl chudým radostnou zvěst; poslal mne, abych vyhlásil zajatcům propuštění a slepým navrácení zraku, abych propustil zdeptané na svobodu, ¹⁹abych vyhlásil léto milosti Hospodinovy.“

Text, který Ježíš předčítá poté, co otevře knihu⁶⁷, je složen ze tří míst z knihy proroka Izaiáše. Jedná se o texty Iz 61,1; 58,6 a 61,2 v septuagintním znění, ze kterého jsou vyňaty 2 pasáže. Chybí pasáž o obvázáni ran zkroušených srdcem (Iz 61,1) a o dni pomsty našeho Boha (Iz 61,2). V případě druhého chybějícího textu chce autor zřejmě potlačit jeho negativní konotaci.⁶⁸ Je zajímavé, že vypouští z textu Iz 61 zmínky vztahující se na Izrael a Sión.⁶⁹ K tomu přidává text z Iz 58,6 o propuštění zdeptaných na svobodu.

Texty pocházejí z třetí části knihy proroka Izaiáše (tzv. Trito–Izaiáš, kap. 56–66), která byla redigována až v poexilní době (5. stol. př. n. l) v Palestině. Popisuje situaci, kdy je po návratu z exilu Boží lid vystaven velkým komplikacím. Ve společnosti

⁶³ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 187.

⁶⁴ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 195.

⁶⁵ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 100.

⁶⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 149.

⁶⁷ otevření knihy = rozvinutí pergamenového svitku

⁶⁸ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, 532.

⁶⁹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 150.

se projevovala modloslužba, byla přítomna sociální nespravedlnost a nesolidarita, netečnost k chudobě a zneužívání moci. To, že se lid vrátil z exilu nestačilo, byla potřeba změna. Bůh zasahuje, aniž by si to hřešící lid zasloužil a přináší světlo a uzdravení (Iz 60). Posílá svého služebníka, nad nímž je „Duch Panovníka Hospodínova“ (Iz 61,1), který mění neúspěšnou situaci v požehnání a nastolí spravedlnost. Poselství Trito–izaiáše vyzývá k lítosti nad hříchem a obrácení a popisuje Boží milosrdenství navzdory nevěrnosti Božího lidu. To, že právě texty z této části Izaiáše Ježíš předčítá je příznačné, jelikož právě toto poselství je tím, které Izraelský lid po staletí připravovalo na přijetí konečné spásy.⁷⁰

Zmínka o pomazání *échrísén* (ἔχρισέν⁷¹) v L 4,18 souvisí se slovem *Christos* (Mesiáš), Lukáš chápe mesiášské pojetí doslovně.⁷² Na Ježíše při křtu sestoupil Duch (L 3,21–22), byl jím pomazán (Sk 10,38), byl plný Ducha (L 4,1a). Ježíš tedy je tím prorokovaným Mesiášem, na kterém spočine Duch Hospodinův (Iz 11,1–2).

Jeho posláním je nést radostnou zvěst *evangelísasthai* (εὐαγγελίσασθαι⁷³) chudým. Kdo jsou tito chudí? Jde pouze o ekonomicky chudé? Sociální kontext světa, jak je ukázán v Lukášově dvojdíle, nám naznačuje, že hodnota člověka nebyla hodnocena pouze podle ekonomické reality, ale také v kontextu vzdělání, pohlaví, čistoty náboženského vyznání, povolání apod. Označení chudý může znamenat jak ekonomicky chudého, tak člověka nějak znevýhodněného, člověka s nízkým sociálním postavením, nebo (v kontextu Izraele) člověka, který je mimo Boží lid (pohana). Ježíš odmítá uznat společenské hranice, všichni, i „chudí“, outsideri jsou pro něj příjemci spásy, kterou Bůh nabízí.⁷⁴

Evangelizovat chudé, to je popis Ježíšovy služby, který je rozvinut v dalších verších: „poslal mne, vyhlásil zajatcům propuštění a slepým navrácení zraku, abych propustil zdeptané na svobodu“.⁷⁵ Stejně jako u chudých se můžeme ptát, zda tento text ukazuje pouze na reálně (fyzicky) zajaté, slepé a zdeptané – utlačované, nebo má duchovní význam. Pro pomoc fyzicky zajatým a utlačovaným není totiž v evangeliích zmíněn nějaký konkrétní Ježíšův čin. Přitom se jedná o charakteristickou Ježíšovu

⁷⁰ G. I. VLKOVÁ, *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, s. 26-27.

⁷¹ χρίω: (aor. ἔχρισα, pas. ἐχρίσθην) pomazat (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 187).

⁷² L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 101.

⁷³ εὐαγγελίζω: zvěstovat, hlásat radostnou zvěst - (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 71).

⁷⁴ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 210, 211.

⁷⁵ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 196.

činnost, což je zdůrazněno přidáním textu o propuštění zdeptaných na svobodu z Iz 58,6 na konec verše L 4,18.⁷⁶ Je zde tedy možné usuzovat na osvobození zajatých a utlačovaných v duchovním smyslu, např. v kontextu exorcismu. Následující text o exorcismu v Kafarnaum (L 4,31–37), nebo vysvobození ženy spoutané satanem (L 13,16) mohou být naplněním tohoto textu.⁷⁷ Dále je možné uvažovat o spojení osvobození zajatých a zdeptaných v souvislosti odpuštění hříchů. Slovo propuštění *afesin* (ἄφεσιν⁷⁸) je v Lukášově evangeliu použité i pro odpuštění hříchů, dluhu (L 1,77; 11,4).⁷⁹ Uzdravení fyzicky slepých (L 7,21) může mít také u Lukáše svůj duchovní význam (L 6,39; 14,13, 21). Ve Skutcích (Sk 26,18) je zmíněno otevření očí – duchovního zraku, od obrácení od tmy ke světlu.⁸⁰

Propuštění zajatých a zdeptaných je skutečným „létem milosti Hospodinovy“ a je naplněním starozákonního programu, který se měl ve společenství Izraele konat každých 50 let, jak se píše v knize Leviticus 25,10: „Padesátý rok posvětíte a vyhlásíte v zemi svobodu všem jejím obyvatelům. Bude to pro vás léto milostivé, kdy se každý vrátíte ke svému vlastnictví a všichni se vrátí ke své čeledi“. Rok Hospodinovy milosti je termín, který pochází z Iz 61,2. Kapitoly Izaiáše 58 a 61 popisují vykoupení, vysvobození Božího lidu ze zajetí a téma rozvíjí také v eschatologické rovině.⁸¹ Lukáš interpretuje rok milosti jako „Boží království“, které působí skrze Ježíšovu službu (L 4,43; 11,20).⁸²

4.1.2.4. L 4,20

²⁰*Pak zavřel knihu, dal ji sluhovi a posadil se; a oči všech v synagóze byly na něj upřeny.*

Po přečtení textu a podání knihy synagogálnímu sluhovi Ježíš usedá, což potvrzuje jeho postavení učitele (Mt 23,2).⁸³ Slovy o tom, že oči všech na něj byly upřeny, zvyšuje pisatel dramatické napětí. Slovo upřeně se dívali – *atenízontes*

⁷⁶ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 210.

⁷⁷ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 197.

⁷⁸ ἄφεσις: propuštění (na svobodu), odpuštění (τῶν ἁμαρτιῶν hříchů), prominutí (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 27).

⁷⁹ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 101.

⁸⁰ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 197.

⁸¹ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 212.

⁸² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 150.

⁸³ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 198.

(ἀτενίζοντες⁸⁴), je u Lukáše použito často, a většinou (jako i zde) znamená uctivý pohled důvěry.⁸⁵

4.1.2.5. L 4,21

²¹*Promluvil k nim: „Dnes se splnilo toto Písmo, které jste právě slyšeli.“*

Ježíšův výklad Izaiášova textu je krátký, aplikuje jej sám na sebe s důrazem na „dnes“ (L 4,21). Dnes není jen časovým údajem, ale je označením zvláštnosti tohoto času, je to přítomný čas spásy a jejím zpřítomněním je Ježíšovo vystoupení.⁸⁶

4.1.2.6. L 4,22–27

²²*Všichni mu přisvědčovali a divili se slovům milosti, vycházejícím z jeho úst. A říkali: „Což to není syn Josefův?“* ²³*On jim odpověděl: „Jistě mi řeknete toto přísloví: Lékaři, uzdrav sám sebe! O čem jsme slyšeli, že se dalo v Kafarnaum, učíš i zde, kde jsi doma.“* ²⁴*Řekl: „Amen, pravím vám, žádný prorok není vítán ve své vlasti. 25 Po pravdě vám říkám: Mnoho vdov bylo v Izraeli za dnů Eliášových, kdy se zavřelo nebe na tři a půl roku a na celou zemi přišel veliký hlad. 26 A k žádné z nich nebyl Eliáš poslán, nýbrž jen k oné vdově do Sarepty v zemi sidónské. 27 A mnoho malomocných bylo v Izraeli za proroka Elizea, a žádný z nich nebyl očištěn, jen syrský Námán.“*

Posluchači dle textu rozpoznávali, že k nim hovoří Boží milost, přisvědčovali a divili se, reagují pozitivně. Zmínka o tom, že Ježíš je Josefův syn, bývá někdy (některými vykladači) chápána negativně, ale posluchači přítomni na místě jej vnímali jako svého rodáka, který jim přináší Boží přízeň. Green upozorňuje na to, že se zde může jednat o vtip autora pro čtenáře a jeho obětí jsou posluchači, jejichž chápání Ježíšovy osoby je chybné i přes vyjádřený obdiv. Ježíš není syn Josefův, jak jej omezeně viděli sousedé, ale Syn Boží, který přišel, aby splnil Boží záměr.⁸⁷ Rčení o prorokovi, který není vítán ve své vlasti, je dosvědčeno jak evangeliem (Mk 6,4; L 4,23–24; J 4,44), tak i apokryfním Tomášovým evangeliem⁸⁸: Ježíš řekl: „Žádný prorok není přijímán ve své vesnici. Žádný lékař neléčí ty, kteří ho znají.“ (TmEv1,31).⁸⁹ Verše 24 a 25 a

⁸⁴ ἀτενίζω: upřeně se dívat, hledět (přímo) (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 26).

⁸⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 151.

⁸⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 151.

⁸⁷ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 215.

⁸⁸ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 527.

⁸⁹ P. POKORNÝ, *Tomášovo evangelium: Skriptum pro stud. účely Komenského evangelické bohoslovecké fak. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1981, s. 73.*

jejich ujištění „amen, pravím vám“ a „po pravdě vám říkám“ mají zřetelný programový charakter.⁹⁰

4.1.2.7. L 4,28–30

²⁸*Když to slyšeli, byli všichni v synagóze naplněni hněvem. ²⁹Vstali, vyhnali ho z města a vedli ho až na sráz hory, na níž bylo jejich město vystavěno, aby ho svrhli dolů.*

³⁰*On však prošel jejich středem a bral se dál.*

Po Ježíšových slovech shromáždění obyvatelé Nazareta pochopitelně reagují hněvem, neboť jsou přirovnáni k obyvatelům Izraele za dnů proroka Eliáše, kteří tehdy Božího proroka nepřijali, a proto v důsledku „žádný z nich nebyl očištěn“. Zmínka o vyhnání z města evokuje a předznamenává text o místě Ježíšova pozdějšího ukřižování (L 23,26). Jelikož Lukáš příliš neznal topografii Palestiny, nelze z popisu místa (město na srázu hory), přesně lokalizovat polohu Nazareta. Ježíšovo projití jejich středem můžeme chápat jako symbol toho, že Ježíš musí jít dál, aby šířil Boží slovo, že zlo v podobě lidí, kteří jej chtějí zabít, ještě neztvrdilo, ještě se jej nepodařilo usmrtit. Ježíš se ubírá dál. Celý příběh jeho cesty, kterou se ubírá, se jednou naplní v Jeruzalémě, protože nemůže zemřít mimo Jeruzalém (L 13,33).⁹¹ Někteří vykladači uniknutí davu dávají zázračný význam⁹², a upozorňují na to, že autor mohl být inspirován životopisem Apollónia z Tyany sepsaným Flaviem Filostratem, kde je Apollónius nositelem zázračných atributů včetně schopnosti uniknout nebezpečí.⁹³

4.1.3. Shrnutí

První sobota zmíněná v Lukáši nám představuje kerygmatický příběh, kde je pomocí citace a výkladu proroka Izaiáše (61,1–2; 58,6) jasně představeno Ježíšovo vědomí, že má Ducha, a jeho nárok, že on je naplněním starozákonní zvěsti. To, co Izaiáš oznamoval lidem své doby, navrátilcům z vyhnanství do Jeruzaléma, je nyní zvěstováno v malé vesnici chudým, vězňům, slepým a utlačovaným v Ježíšově době. Lukáš umístil tento příběh na začátek Ježíšovy veřejné činnosti tak, aby nám představil dva klíčové aspekty jeho působení a reakce lidí na něj. Na jedné straně příběhu o naplnění vidíme úspěch jeho učení pod vedením Ducha, zatímco na druhé straně příběh o odmítnutí symbolizuje odpor, který vzbuzuje mezi některými lidmi, včetně těch z jeho rodného

⁹⁰ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 529.

⁹¹ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 538.

⁹² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 154.

⁹³ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 101.

města. To, jak ho lidé odmítli v jeho rodném městě, lze chápat jako malou ukázkou toho, jak lidé Ježíše odmítali i jinde v jeho vlasti. Odmítnutý Ježíš odchází do svých příbuzných, sousedů a dochází mezi „cizince“ mezi galilejskými Židy. Zde zaznívá motiv, který pokračuje a vrcholí v druhé knize Lukášova dvojdíla v knize Skutků a hovoří o zvěstování nejprve Židům a později po odmítnutí poselství Židy pohanům (Sk 13,46; 18,6; 26,20; 28,28).⁹⁴

Ježíšovo působení vyvolává mezi lidmi odlišné reakce. Nejprve ukazuje pozitivní reakci (verše 20–22), lidé byli ohromeni Ježíšovým slovy a úspěchem chlapce ze sousedství. Ale pak, ve verši 23, Ježíš přináší přísloví a komentuje očekávání lidí. Verš 24 následně uvádí další přísloví, příběh pokračuje ve verších 25–27, které na první pohled nejsou úzce spojeny s předchozími verši, kde je nabídnuto srovnání se situací na pohanském území, mimo zaslíbenou zemi (Sýrie, Fénicie). Tato prohlášení vyvolají tak obrovský hněv, který vede až k pokusu o Ježíšovu popravu. Lidé reagují na Ježíše různými způsoby, od nadšení po odmítnutí. Tato složitost reakcí na Ježíše představuje jedno z hlavních témat Lukášova vyprávění.⁹⁵

Ježíš o sobě prohlašuje velice zásadní informaci, a je odmítnut vlastními spoluobčany. Lukáš nám odhaluje, že důvodem k odmítnutí byl jejich duchovní stav, neschopnost činit pokání a přijmout to, že Ježíš, jejich soused, je Mesiáš. Důvodem odmítnutí nebyl nedostatek důkazů, nebo to, že neučinil žádné znamení v jejich městě, ale odmítnutí Izaiášova poselství. Jeho spoluobčané nedokázali rozlišit, o kom Izaiáš píše.⁹⁶ Ježíš se ubírá dál (L 4,30). Takto končí biblický úryvek, a od této chvíle se linka Lukášova příběhu bude v evangeliu popisovat jako Ježíšovo putování (Sk 10,38), které je naplněno v Jeruzalémě na kříži, v hrobě a při vstoupení na nebesa.⁹⁷

⁹⁴ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 529.

⁹⁵ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 528.

⁹⁶ D. W. GOODING, *Lukášovo evangelium: neboť Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo*, Praha: Návrat domů, 1994, s. 72.

⁹⁷ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 154.

4.2. Činnost v Kafarnaum (L 4,31–39)

³¹Odešel do galilejského města Kafarnaum a učil je v sobotu.³²Žasli nad jeho učením, poněvadž jeho slovo mělo moc. ³³V synagóze byl člověk, který byl posedlý nečistým duchem; ten vzkřikl velikým hlasem: ³⁴„Co je ti do nás, Ježíši Nazaretský? Přišel jsi nás zahubit? Víím, kdo jsi. Jsi svatý Boží.“ ³⁵Ale Ježíš mu pohrozil: „Umlkni a vyjdi z něho!“ Zlý duch jím smýkl doprostřed a vyšel z něho, aniž mu uškodil. ³⁶Na všechny padl úžas a říkali si navzájem: „Jaké je to slovo, že v moci a síle přikazuje nečistým duchům a oni vyjdou!“ ³⁷A pověst o něm se rozhlásila po všech místech okolní krajiny. ³⁸Povstal a odešel ze synagogy do Šimonova domu. Šimonova tchyně byla soužena silnou horečkou; i prosili ho za ni. ³⁹Postavil se nad ní, pohrozil horečce a ta ji opustila. Ihned vstala a obsluhovala je.

4.2.1. Analýza textu

Ježíšova služba po odchodu z Nazareta pokračuje ve městě Kafarnaum, tato část Lukášova textu, kterým se budeme zabývat, vychází z Markova evangelia (Mk 1,21–31). Nejprve je představen úvodní text o Ježíšově sobotním kázání v synagoze (L 4,31–32), na něj navazuje příběh o vyhánění nečistého ducha z člověka tam přítomného (Lukáš 4,33–37). Text pokračuje vyprávěním o uzdravení Šimonovy tchyně, uzdravováním nemocných a rozšířením Ježíšovy služby na jiná města (L 4,38–44). Celý příběh je zasazen stejně jako předešlé perikopy do sobotního dne.⁹⁸

Můžeme si všimnout, že Ježíš svou službu v Lukášově evangeliu začíná bez učedníků (povolává je až v 5. kapitole L 5, 1–11), zatímco v základním Markově textu (Mk 1,16–20) povolání učedníků předchází událostem v Kafarnaum, učedníci jsou zde již přítomni. Ježíšovo kázání evangelia u Lukáše je tak výzvou pro učedníky, aby se zapojili do již započatého díla.⁹⁹

Jak již bylo zmíněno výše, v Nazaretu je Ježíš představen ve své roli učitele, v Kafarnaum jako divotvůrce.¹⁰⁰ Lukáš ukazuje, že Ježíš konal čtyři druhy zázraků¹⁰¹ –

⁹⁸ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, MSKNZ, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 54.

⁹⁹ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 190.

¹⁰⁰ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 142.

¹⁰¹ Zázraky v Písmu svatém označují události, při kterých lidé zakouší bezprostředně působícího Boha. V souvislosti se zázraky používá Nový zákon tři výrazy: *teras* (τέρας) div, zázrak – v evangeliích není nikdy použit ve spojení s Ježíšovou zázračnou činností; *sēmeion* (σημεῖον) – znamení, zázrak - výraz je použit pro popis Ježíšových zázraků v Janově evangeliu; *dynamis* (δύναμις) – mocný čin, zázrak – výraz se používá k označení Ježíšových mocných činů v synoptických evangeliích. Tyto výrazy popisují podstatu

exorcismy (např. náš text – uzdravení posedlého v synagoze, L 4,31–37); uzdravování (např. uzdravení Šimonovy tchyně, L 4,38–39), zázraky vzkříšení (např. vzkříšení Jairovy dcery, L 8,40–42,49–56) a přírodní zázraky (např. utišení bouře, L 8,22–25).¹⁰² Vyprávění o exorcismech, uzdravování a také o vzkříšeních jsou ve vzájemném vztahu, jelikož jsou vlastně všechna v důsledku vyprávění o uzdravení člověka v různých souvislostech. Přírodní zázraky oproti tomu vyprávějí o prolomení přírodních zákonů.¹⁰³ V Lukášově evangeliu je celkem zmíněno dvacet jedna zázraků. První záznam o zázraku, který Ježíš udělal, je o tom, jak vyhnal zlého ducha z člověka. To se stalo v městě Kafarnaum. Je to také první z pěti zázraků, které Ježíš podle evangelisty Lukáše vykonal v sobotní den.¹⁰⁴

Náš text hovoří o člověku posedlém nečistým duchem¹⁰⁵, původní řecký text uvádí, že byl posedlý duchem nečistého démona¹⁰⁶, v původním textu u Marka je řeč o nečistém duchu (Mk 1,23). Označení démon nebo nečistý duch lze tedy chápat jako synonymum.¹⁰⁷

O démonech se hovoří jak ve Starém, tak především v Novém zákoně. Ve Starém zákoně jsou zmiňováni jako bĕsové (Lv 17,7; 2 Pa 11.15, Dt 32,17). Bĕsové jsou vnímáni jako falešní bohové, kterým Izrael někdy sloužil, a nejsou skutečnými božstvy ale démony (viz 1 Kor 10,19n). Nový zákon je na zmínky o démonech daleko bohatší. V řeckém světě a v klasické řečtině měl výraz „daimon“ často pozitivní význam v souvislosti s bohy nebo božskou mocí. V novozákonním prostředí se výraz používá pro Bohu i lidem nepřátelské duchovní bytosti. Je zde zmínka i Belzebulovi,¹⁰⁸ který je vnímán v jisté hierarchii jako jejich vůdce (kníže – viz Mk 3,22). V evangeliích je řeč o lidech, kteří byli démony posedlí a tato posedlost je dávána do souvislosti s nemocemi – ať už němota (L 11,14), epilepsie (Mk 9,17n) nebo odmítání oděvu a bydlení mezi

Ježíšových zázraků. Zázraky přitahovaly pozornost lidí a sloužily jako znamení Boží návštěvy mezi lidem. Ježíšovy činy tak prokazovaly jeho postavení jako zaslíbeného Mesiáše. Tyto mocné činy překračovaly lidské možnosti a byly používány k potvrzení Boží přítomnosti a moci (viz P. MAREČEK, *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích*, s. 160–161).

¹⁰² J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, s. 542.

¹⁰³ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 163–164.

¹⁰⁴ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 155.

¹⁰⁵ Dle ČEP.

¹⁰⁶ Dle KMS: „V synagoze byl člověk, který měl ducha nečistého démona“.

¹⁰⁷ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 105.

¹⁰⁸ Belzebul, ve Starém zákoně baal zebul (pán much). Je zmíněn jako bůh Ekrónu, kterého se dotazoval král Achazajáš (2 Kr 1,1–6.16). Nový zákon hovoří o Bezebulovi jako knížeti démonů (Mt 12,24.27; Mk 3,22; L 11,15.18n) a je ztotožněn se satanem (Mt 12,26; Mk 3,23.26; L 11,18). V současném semitském vyjadřování můžeme tento výraz chápat jako „pán domu“ (viz. F. F. BRUCE, „Baal-Zebúb, Belzebul“, in *Nový biblický slovník*, ed. J. D. Douglas, s. 79–80).

mrtvými (L 8,27).¹⁰⁹ V tomto příběhu je použito typické schéma, které se používá jak v jiných popisech exorcismů v evangeliích, tak v soudobé antické, helenistické literatuře, nebo v kumránských spisech. Nejprve nečistý duch pozná exorcistu a vzdoruje, poté exorcista vysloví příkaz, démon se následně projeví, a nakonec je popsána reakce přihlížejících.¹¹⁰

Příběh o uzdravení Šimonovy tchyně odehrávající se bezprostředně po uzdravení posedlého, patří do kategorie zázraků uzdravení. Vychází rovněž z Markova textu (Mk 1,29–31) a má paralelní text u Matouše (Mt 8,14–15). Lukáš neuvádí (na rozdíl od Marka), že u uzdravení byl přítomen Šimonův bratr Ondřej, ani přítomnost Jakuba a Jana. K uzdravení na rozdíl od Markovy interpretace došlo pouhým slovem, Ježíš nemoci „pohrozil“ (L 4,39) a žena ihned *parachrēma* (παραχρημα¹¹¹) vstala, byla uzdravena okamžitě.¹¹²

4.2.2. Výklad textu

4.2.2.1. L 4,31–32

³¹Odešel do galilejského města Kafarnaum a učil je v sobotu.³²Žasli nad jeho učením, poněvadž jeho slovo mělo moc.

Ježíš sestoupil do Kafarnaum, prostého, nikterak významného rybářského města na břehu Galilejského moře (jezera), a začal je v sobotu učit. Původní řecký text mluví v množném čísle: „začal je učit o sobotách“. Tento plurál v řečtině může znamenat jak jednu, tak i více sobot a autor tím chtěl podtrhnout Ježíšovu trvalou službu vyučování.¹¹³ Jeho služba navazuje na již dříve zmíněné působení v galilejských synagogách (L 4,14–15), na toto působení navázala výše zmíněná nazaretská epizoda a Ježíš sám (prozatím bez učedníků)¹¹⁴ sestupuje z výše položeného Nazareta k moři. Jeho posluchači v Kafarnaum byli ohromeni, protože jeho slova byla spojena s mocí, autoritou *exousía* (ἐξουσία¹¹⁵).¹¹⁶ O obsahu jeho učení se však nic nedovídáme, autor se zaměřuje na jiný

¹⁰⁹ L. L. MORRIS, „Démon“, in *Nový biblický slovník*, ed. J. D. Douglas, s. 156-157).

¹¹⁰ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 542.

¹¹¹ παραχρημα: (i)hned, okamžitě, na místě (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 129).

¹¹² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 166-167.

¹¹³ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 105.

¹¹⁴ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 205.

¹¹⁵ ἐξουσία: moc, síla, znamení moci – důstojnosti; svoboda, volnost; schopnost – právo (něco dělat); pravomoc; vláda; (andělská) mocnost; nositel moci, mocný, vladař (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 61, 62).

¹¹⁶ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 214.

aspekt Ježíšova působení, na exorcismus.¹¹⁷ Ježíšovo učení v Kafarnaum tedy zaujalo místní obyvatele, což naznačuje jeho výjimečnou autoritu a schopnost přitahovat pozornost svým výkladem.

4.2.2.2. L 4,33–34

³³ *V synagoze byl člověk, který byl posedlý nečistým duchem; ten vzkřikl velikým hlasem:* ³⁴ „Co je ti do nás, Ježíši Nazaretský? Přišel jsi nás zahubit? Víím, kdo jsi. Jsi svatý Boží.“

Člověk v synagoze byl posedlý nečistým duchem (duchem nečistého démona – viz výše). Čtenář své doby si nemusel to, že je zde jmenován démon, spojovat s něčím na první pohled negativně ovlivňujícím život člověka. Toto slovo označovalo božstvo nebo modloslužbu (např. v Septuagintním řeckém textu). Později, během prvního století, bylo působení démonů spojováno s osobou člověka, s jeho přímým ovládnutím a ovlivněním. Autor proto staví vedle sebe termíny jako „démon“ a „nečistý duch“, aby zdůraznil, že jde o negativní sílu stojící v protikladu k Božímu řádu. Tímto způsobem se snaží objasnit, že tyto entity jsou zdrojem zla a nepřátelství vůči Bohu.¹¹⁸ Je to vysvětlení především pro řeckého čtenáře, čtenáři z prostředí judaismu to mohlo být jasnější.¹¹⁹ Démon v člověku reaguje „velkým hlasem“, autor tak zdůrazňuje, jak byl Ježíšovou přítomností rozrušen.¹²⁰ Věta, kterou démon vysloví začíná v originálním textu povzdechem *ea* (ἔα¹²¹), v češtině „ach“ (dle B21)¹²², což vyjadřuje překvapení a rozmrzelost.¹²³

Démon svým prosebným a překvapeným tónem usiluje o to, aby zachoval odstup mezi sebou a Ježíšem, protože Ježíšova přítomnost znamená ztrátu kontroly nad touto konkrétní osobou, kterou ovládá. Démon rozpoznává nejen Ježíšův původ, jeho jméno, ale také to, kým skutečně je a jaký má úkol. Nevíme, jak to ví, ale můžeme tušit, že má zvláštní schopnost.¹²⁴ Pouze duchovní bytosti chápou nám skrytá tajemství neviditelného světa, avšak démoni mají svůj pohled zkreslený, zvrácený.¹²⁵ Skutečnost,

¹¹⁷ D. W. GOODING, *Lukášovo evangelium: neboť Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo*, s. 72.

¹¹⁸ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 214.

¹¹⁹ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 192.

¹²⁰ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 206.

¹²¹ ἔα: (citosl. vyjadřující údiv n. nevoli) ó!; á!, ach!, aj! (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 47).

¹²² Dle B21: „Ach, co je ti do nás, Ježíši Nazaretský? Přišel jsi nás zničit? Víím, kdo jsi – ten Svatý Boží!“.

¹²³ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 215.

¹²⁴ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 159.

¹²⁵ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 215.

že démon zná a používá jméno svého oponenta, nejen odhaluje božskou povahu této osoby, ale může také naznačovat pokus démona o manipulaci skrze lichocení s cílem ovlivnit nebo dokonce oddálit průběh exorcismu.¹²⁶ Ježíš, „Svatý Boží“, je od početí tím skutečným Synem Božím počatým z Ducha svatého, jak nám evangelista vypravuje na počátku příběhu (L 1,35) a má podíl na Božím nejvnitřnějším bytí. Nyní je konfrontován s neviditelným světem nečistých duchů vzbouřeným proti Bohu, a je jedním z nich identifikován jako ten, který jej má zahubit a zničit.¹²⁷

4.2.2.3. L 4,35

³⁵*Ale Ježíš mu pohrozil: „Umlkni a vyjdi z něho!“ Zlý duch jím smýkl doprostřed a vyšel z něho, aniž mu uškodil.*

Ježíš pohrozí a zakazuje démonovi mluvit, a démon se již slovně nemůže bránit, vyjednávat ani používat znovu Ježíšovo jméno. Ježíš tím nad ním a získává kontrolu.¹²⁸ Není použito zařikávání, ale stačí Ježíšovo slovo, jeho příkaz, a démon se mu podrobuje a vychází. Na rozdíl od Markova textu (Mk 1,25–26), kde démon křičí (nemlčí) a svou obětí lomcuje, v Lukášově podání se svou obětí sice smýkne doprostřed shromáždění, ale neubližuje jí.¹²⁹ Slovo doprostřed zdůrazňuje, že Ježíš tento osvobozující čin vykonal veřejně, před zraky všech přítomných.¹³⁰ Na základě Ježíšova slova a jeho autority démon odchází, a plně odevzdává člověka Ježíšovi, jeho dílo je u konce, člověk je osvobozen a obnoven.¹³¹

4.2.2.4. L 4,36

³⁶*Na všechny padl úžas a říkali si navzájem: „Jaké je to slovo, že v moci a síle přikazuje nečistým duchům a oni vyjdou!“*

Tajemný mocný skutek vyhnání démona, který potvrzuje a vysvětluje moc (ἐξουσία, exousía) Ježíšova vyučování, vyvolává v přítomných svědcích úžas.¹³² Důležitá je nejen událost, ale především slovo, kterým se tato událost stala.¹³³ Ježíš

¹²⁶ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 193.

¹²⁷ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 159.

¹²⁸ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 224.

¹²⁹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 159.

¹³⁰ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 105.

¹³¹ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 224.

¹³² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 160.

¹³³ S. FAUSTI, *Nad evangeliem podle Lukáše: porozumět Božímu slovu*, Praha: Paulínky, 2011, s. 115.

„v moci a síle“ *exousía kai dynámei* (ἐν ἐξουσίᾳ¹³⁴ καὶ δυνάμει¹³⁵) demonstruje svou autoritu nad satanem a jeho podřízenými, a tím potvrzuje to, že je skutečně tím, který je vyslancem Božího království (viz L 4,43; 11,20). Tato autorita jednou přejde na jeho následovníky (L 9,1).¹³⁶ Zmínkou o moci se Lukáš odkazuje na Ježíšův zápas na poušti s démony, kde je kárá a odkud se vrací v moci Ducha (L 4,14)¹³⁷

4.2.2.5. L 4,37

³⁷*A pověst o něm se rozhlásila po všech místech okolní krajiny.*

Pověst, která se po zázračném exorcismu o něm rozšířila do okolí (myšlena zřejmě především oblast Galileje – viz. L 4,31),¹³⁸ má za následek, že se později u něj shromáždí zástup nemocných, kteří touží po pomoci (L 4,40).¹³⁹ Slovo, které přináší Ježíš, je jediné, které je silnější, než zlo, a přináší lidem naději.¹⁴⁰

4.2.2.6. L 4,38–39

³⁸*Povstal a odešel ze synagogy do Šimonova domu. Šimonova tchyně byla soužena silnou horečkou; i prosili ho za ni.* ³⁹*Postavil se nad ní, pohrozil horečce a ta ji opustila. Ihned vstala a obsluhovala je.*

V židovském prostředí bylo zvykem učitele, rabína pozvat k obědu, což v tomto případě měl být Šimonův dům.¹⁴¹ Lukáš Šimona zmiňuje, ale neříká, kým je (u Marka už v této chvíli vystupuje jako jeho učedník). U Lukáše do děje vstupuje Šimon jako učedník až později (L 5,1–11). Lukáš sice říká na počátku evangelia, že vše v pravém sledu vypíše (L 1,3), ale nemusí to nutně souviset s logickým sledem.¹⁴² Zdůraznění toho, že horečka, která ženu soužila, byla silná, ukazuje na to, že je zapotřebí jiný silný čin, Ježíšův zázrak, aby jí pomohl.¹⁴³ Dle Marka Ježíš k ženě přistoupil, vzal ji za ruku a pozvedl ji (Mk 1,31), u Lukáše se nad ni pouze postavil. Poté pohrozil horečce stejně

¹³⁴ ἐξουσία: moc, síla, znamení moci – důstojnosti; svoboda, volnost; schopnost - právo (něco dělat); pravomoc; vláda; (andělská) mocnost; nositel moci, mocný, vladař (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 61, 62).

¹³⁵ δύναμις: síla, moc; schopnost; moc uzdravovat; mocný čin, zázrak; význam, smysl; mocnost (anděl) (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 46).

¹³⁶ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 105.

¹³⁷ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 224.

¹³⁸ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 160.

¹³⁹ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 105.

¹⁴⁰ S. FAUSTI, *Nad evangelium podle Lukáše: porozumět Božímu slovu*, s. 115.

¹⁴¹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 167.

¹⁴² J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 225.

¹⁴³ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 167.

jako démonovi v předcházejícím textu (L 4,35). Oba zázraky byly vykonány pouze prostřednictvím Ježíšova slova. Může se jednat o naznačení, že horečka byla způsobena démonem, ale v textu je zmíněna pouze nemoc. Účinek Ježíšova příkazu byl okamžitý a úplný, protože žena byla okamžitě schopna pomáhat s přípravou jídla pro přítomné.¹⁴⁴ To, že žena slouží, je vzorem pro křesťanskou pohostinnost. Uzdravení nemá vést k pasivitě, ale k tomu, že Ježíšem uzdravený člověk je člověkem služby a je užitečný pro své okolí.¹⁴⁵

V dané době byla horečka často vnímána jako trest od Boha za porušení závazků vyplývajících ze smlouvy s ním (Dt 28,22). V tomto kontextu lze příběh interpretovat tak, že horečka symbolizuje Boží trest, od kterého Ježíš přináší osvobození.¹⁴⁶

4.2.3. Shrnutí

Po sobotě, kdy Ježíš vystupuje ve svém rodném městě a odhaluje svou identitu a poslání, se příběh přesouvá na další sobotu ke Galilejskému moři, konkrétně do Kafarnaum. Toto město, podobně jako Ježíšovo rodné místo, nebylo považováno za významné. Zatím je sám, bez učedníků.¹⁴⁷ ¹⁴⁸ V tuto sobotu se má ukázat další aspekt Ježíšova povolání, a to vyhánění nečistých duchů, démonů, exorcismus.

Démon z tohoto příběhu se Ježíše ptá: „Přišel jsi nás zahubit?“ (L 4,34). Odpověď na tuto otázku je jednoznačná. Ano!¹⁴⁹ Ježíš mu zakáže mluvit, pohrozí mu a démon se podrobuje jeho moci. Před zraky všech přítomných vychází z člověka, jehož ovládá, a člověk je osvobozen od nezvaného hosta. Ježíšovo učení v synagoze je označeno jako něco, co má moc (L 4,32), je zde zdůrazněna síla jeho slova, která vyvolává úžas. Provedený exorcismus tuto moc potvrzuje. Pozornost se soustředí nejen na samotný exorcismus, ale především na to, co jej umožnilo – Ježíšovo slovo.

Diváci, jenž přihlížejí ději, sami svědčí o slovu v moci a síle, jak vysvětluje pisatel, ta je mocí *dynámis* (δύναμις¹⁵⁰) samotného Ducha svatého (L 4,14). Lukáš naznačuje, že Ježíšovo učení a jeho služba, jak jsou představeny zde, jsou v úplném souladu s tím, co prohlásil v Nazaretě, a to, že „vyhlásí zajatcům propuštění“ (L 4,18).

¹⁴⁴ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 195.

¹⁴⁵ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, s. 55.

¹⁴⁶ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 216.

¹⁴⁷ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 541.

¹⁴⁸ Šimon, který je povolán jako učedník v 5 kapitole je však zřejmě svědkem uzdravení své tchyně.

¹⁴⁹ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 223.

¹⁵⁰ δύναμις: síla, moc; schopnost; moc uzdravovat; mocný čin, zázrak; význam, smysl; mocnost (andělé) (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 46).

Tímto způsobem Ježíš naplňuje předpověď a ukazuje svou úlohu osvoboditele.¹⁵¹ Tuto sobotu Ježíš demonstruje svou autoritu nad démony a celým královstvím zla včetně satana, a tím ukazuje, že je skutečně „Svatým Božím“ autoritativním zástupcem Božího království.¹⁵²

Lukáš ukazuje Ježíše, který je prozatím ve službě osamocen, je bez učedníků, které povolává až později (první učedníky, Šimona Petra, Jakuba a Jana syny Zebedeovy povolává až později viz L 5,1–11). V původní Markově verzi se náš příběh odehrává už v kruhu výše zmíněných učedníků (Mk 1,16–20; 1,21–28). Lukáš tím chce zřejmě osvětlit to, v čem spočívá Ježíšova služba, než povolá další generaci následníků, a také zdůraznit, že zde působí moc *dýnamis* (δύναμις) Ducha svatého, a ne skupina „uzdravovatelů“. Později Ježíš povoláním sám dává stejnou pravomoc vyhánět démony a uzdravovat nemoci, když je posílá zvěstovat Boží království (L 9,1–2).¹⁵³

K pochopení významu textu může pomoci také znalost dobového židovského chápání v souvislosti s očekáváním Mesiáše. Při jeho příchodu se očekával jeho střet s démony jako představiteli říše satana. Mesiášská doba je spojena s jejich konečným zničením, jak dosvědčují dobové texty (1Hen 69,27; 1QS 3,24–25; 4,20–22).¹⁵⁴ V popsané situaci se právě toto očekávání stává realitou, a to v osobě a díle Ježíšově.

Uzdravení Šimonovy tchyně je po exorcismu druhým Ježíšovým zázrakem a spadá do kategorie uzdravení. Text je krátký a skromný, ale zároveň bohatý a má hluboký význam. Záznam o uzdravení horečky skrývá symboliku, která nás směřuje k hlubokému pochopení Ježíšova poslání. Nejde pouze o uzdravení, ale o uzdravení, které vede k tomu, že žena je schopna obsluhovat. Ježíš nás skrze uzdravení svým slovem uschopňuje a osvobozuje ke konání dobra, ke službě. Ježíš, stejně jako ta žena, se nám později ukazuje jako ten, který mezi učedníky slouží a dává nám tím příklad (L 22,27).¹⁵⁵

Za tímto úryvkem se nachází text, který s naším tématem nepřímou souvisí. Jedná se o text L 4,40–41, který hovoří o Ježíšově uzdravování a exorcismech po skončení soboty, po západu slunce (sobota se počítala od soumraku pátečního dne, po západ

¹⁵¹ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 107.

¹⁵² L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 105.

¹⁵³ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 107.

¹⁵⁴ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 156.

¹⁵⁵ S. FAUSTI, *Nad evangeliem podle Lukáše: porozumět Božímu slovu*, s. 116-117.

slunce po sobotě). To, že lidé přiváděli své nemocné až po západu slunce, souvisí s tím, že se nemuseli obávat, že v sobotu poruší příkaz zachování soboty.¹⁵⁶

¹⁵⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 168.

4.3. Spor o sobotu (L 6,1–5)

¹Jednou v sobotu procházel obilím a jeho učedníci trhali klasy, mnuli z nich rukama zrní a jedli. ²Někteří z farizeů řekli: „Jak to, že děláte, co se v sobotu nesmí!“ ³Ježíš jim odpověděl: „Nečetli jste, co udělal David, když měl hlad on i ti, kdo byli s ním? ⁴Jak vešel do domu Božího a vzal posvátné chleby, jedl je a dal i těm, kteří ho provázeli? A to byly chleby, které nesmí jíst nikdo, jen kněží.“ ⁵ A řekl jim: „Syn člověka je pánem nad sobotou.“

4.3.1. Analýza textu

Po výše popsaných příbězích odehrávajících se v Nazaretě a v Kafarnaum (L 4,14–30; L 4,31–39) Ježíš pokračuje ve své činnosti v judských synagogách (L 4,44). To neznamená, že nutně opouští Galileu, je zde jen zdůrazněno, že jeho působení se rozšiřuje a je určeno pro celé území Izraele.¹⁵⁷ Poté se odehrály další události, a to je povolání prvních učedníků, nejprve rybářů u Genezaretského jezera (L 5,1–11) a následně celníka Leviho (5,27–32), takže se nadále Ježíšova činnost odehrává v kruhu jeho následovníků.

Příběhy po Ježíšově prvním kázání (L 4,16–30) mohou na první pohled působit nesourodě, ale Lukáš svůj narativní postup používá k tomu, aby ukázal, že se nejedná pouze o popis nových jednotlivých Ježíšových skutků, ale každý z těchto skutků odhaluje části charakteru jeho služby a poslání. Příběhy navazují jeden na druhý a otevírají prostor dalšímu vyprávění.¹⁵⁸ Text o trhání a mnutí klasů (L 6,1–5) úzce souvisí s následujícím textem o uzdravení člověka s ochrnutou rukou (L 6,6–11), protože obě perikopy řeší problematiku zachování soboty.¹⁵⁹ Lukáš čerpá z Markova evangelia (Mk 2,23–28) a příběh má také paralelu u Matouše (Mt 12,1–8). Lukáš text upravuje a upozorňuje na to, že učedníci klasy mnuli v rukou. Toto upozornění je důležité právě pro pochopnutí problematiky porušování soboty.¹⁶⁰ Je to již čtvrtý z pěti Ježíšových sporů s židovskými duchovními autoritami. Lukáš je přebírá z Markem zaznamenané tradice (Mk 2,1–3,6) do svého evangelia (L 5,17–6,11).¹⁶¹ Lukáš na rozdíl od Marka vynechává

¹⁵⁷ Judsko zde nemusí znamenat Judsko, ve smyslu geografickém (jižní část Palestiny), ale je zde zmíněno ve smyslu vnímání pisatele, který vnímá judskou zemi – Palestinu jako jeden celek v rámci římského uspořádání (Viz. P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 172).

¹⁵⁸ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 251.

¹⁵⁹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 205.

¹⁶⁰ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 206.

¹⁶¹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 187.

zmínku o tom, že se učedníci mnuli obilí „cestou“ (Mk 2,23) a to, že se vše událo „za velekněze Abiataru“ (Mk 2, 26).¹⁶² Lukáš vynechává Markova slova, že „sobota je učiněna pro člověka, a ne člověk pro sobotu“ (Mk 2,27). Sobotní uzdravování v Kafarnaum (L 4,31–36) proběhlo bez negativních reakcí a Ježíšova činnost vyvolala velký ohlas (L 4,37). Není divu, že události vyvolaly opozici z řad farizeů, kteří se na jeho počínání obracejí s kritikou, že jde o porušování sobotního klidu (L 6,2). Postupem času se kritika vůči Ježíšovi zintenzivňuje, až dospěje do bodu, kdy se jeho oponenti zamýšlejí nad tím, jak s ním naložit (L 6,11). Tato situace eskaluje až k úvahám o formálním obvinění Ježíše (L 6,7).¹⁶³ Ježíš na kritiku farizeů reaguje tím, že se odvolává na Davidovo jednání (1S 21,1–7), kdy David jedl, v rozporu s příkázáním (Lv 24,5–9) se svou družinou svatý předkládaný chléb určený pouze kněžím. Ježíš svým vyjádřením „Syn člověka je Pánem nad sobotou“ ukazuje na to, že má větší autoritu než David.¹⁶⁴

4.3.2. Výklad textu

4.3.2.1. L 6,1–2

¹*Jednou v sobotu procházel obilím a jeho učedníci trhali klasy, mnuli z nich rukama zrní a jedli.* ²*Někteří z farizeů řekli: „Jak to, že děláte, co se v sobotu nesmí!“*

Lukášův záměr zmínit sobotu v textu není primárně časové zařazení událostí, ale spíše poukázání na její důležitost z náboženského hlediska. Sobotní den má, jak bylo zmíněno výše, v judaismu klíčovou roli, neboť jeho dodržování je považováno za základní předpis víry. Lukáš tedy zdůrazňuje význam soboty v kontextu příběhu, aby ukázal, jak Ježíšovy činy souvisí s náboženskými tradicemi a předpisy.¹⁶⁵ V textu se hovoří o čtyřech činnostech, které učedníci vykonávali: procházeli obilím, trhali klasy, mnuli z klasů zrní a jedli je. V kontextu následujícího konfliktu s farizeji je otázkou, která z těchto činností mohla být předmětem sporu. Jak již bylo řečeno výše v úvodní kapitole o sobotě, také hnutí farizeů stálo za zpřísněním příkazů uvedených v Písmu svatém do detailů, které jsou později v Mišně (m Shab 7,2) rozpracovány jako 39 činností zakázaných provádět v sobotu. Při zkoumání je tedy třeba přihlídnout jak k Písmu, tak židovské tradici. Bible uvádí (Dt 23,26), že bylo možné vejít do cizího pole

¹⁶² J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 605.

¹⁶³ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 251.

¹⁶⁴ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, 65.

¹⁶⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 206.

a natrhat si klasy pro sebe, pokud k tomu nebyl použit srp, což už by bylo chápáno jako žeň cizího obilí. Žeň byla jedna z činností, která byla zapovězena v sobotu (Ex 34,21). Dle Mišny bylo v sobotu zapovězeno sklizení i ve smyslu trhání plodů, bylo zakázáno také mlácení obilí, včetně oddělování zrna od plev, a také příprava jídla (m Shab 7,2). Někteří z farizeů (zde je ukázáno na to, že ne všichni zastávali stejný postoj)¹⁶⁶ zřejmě svým dotazem „Jak to, že děláte, co se v sobotu nesmí!“ chtěli upozornit na tyto zapovězené činnosti, na trhání klasů a jejich mnutí, což mohlo být v chápáno jako porušení zákazu žně a následného zpracování obilí (oddělování zrna od plev – mlácení, mnutí)¹⁶⁷. Mnutí rukama bylo v tomto kontextu možno vnímat jako chystání potravy.¹⁶⁸ Tato záležitost nebyla farizeji zřejmě posuzována z hlediska Písma, ale z hlediska farizejské tradice¹⁶⁹ Z textu vyplývá, že otázka farizeů je zaměřena spíše na učedníky, než na Ježíše.¹⁷⁰

4.3.2.2. L 6,3–4

³Ježíš jim odpověděl: „Nečetli jste, co udělal David, když měl hlad on i ti, kdo byli s ním? ⁴Jak vešel do domu Božího a vzal posvátné chleby, jedl je a dal i těm, kteří ho provázeli? A to byly chleby, které nesmí jíst nikdo, jen kněží.“

Otázka je položena učedníkům, ale odpovídá Ježíš. Pro svou argumentaci používá text z 1S 21,2–7. David utíká před Saulem a sám dorazil do svatyně v Nobu, ke knězi Achímelekovi¹⁷¹ a vysvětluje, že jeho družina čeká jinde v utajení a že jedná z pověření krále. Požádal o pět bochníků chleba nebo cokoli, co bylo k dispozici. Kněz mu dal předkládané svaté chleby, běžně určené pro kněze. Kněz mu je dal až po Davidově ujištění, že jeho družina se vyvarovala styku se ženami, tedy zachovala rituální čistotu. Ježíš tímto příběhem chtěl ukázat na to, že David a jeho družina jedli to, co bylo zapovězeno a tím upozorňuje na to, že byť je předpis důležitý, lze vždy zohlednit lidskou potřebu.¹⁷² Příběh se však netýkal zachovávání soboty, ale zakázaného pokrmu. Ježíš neukazuje, že by tehdejší situace byla nutně podobná jako ta současná, ale odkazuje se k Davidovi jako pomazanému, k jeho autoritě a na jeho poměr k Zákonu.

¹⁶⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 206.

¹⁶⁷ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 216.

¹⁶⁸ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 206.

¹⁶⁹ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 256.

¹⁷⁰ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 231.

¹⁷¹ V Markově evangeliu se uvádí chybně jméno kněze Abiatar, Lukáš jméno vynechává.

¹⁷² I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 232.

Tak, jako porušil požadavky Božího Zákona David, tak totéž nelze vyčítat Ježíšovým učedníkům.¹⁷³ Situace popisovaná v 1S nebyla typická.

Posvěcené chleby měly připomínat Božímu lidu svatost Hospodina a zasvěcení jeho služebníků, kněží. Jídlo z těchto chlebů bylo vyhrazeno pouze jim, což naznačovalo jejich zvláštní postavení. Toto pravidlo bylo čistě náboženské, neetického charakteru. David nebyl obyčejný, ale Božím pomazaným, a proto je pochopitelné, že mu bylo dovoleno jíst z těchto chlebů, zejména když byl hladový, a navíc v nebezpečí smrti.¹⁷⁴

4.3.2.3. L 6,5

⁵A řekl jim: „Syn člověka je pánem nad sobotou.“

Poprvé se Ježíš označuje jako Syn člověka u Lukáše v 5. kapitole v příběhu o uzdravení ochrnutého (L 5,24). Jedná se o narážku na transcendentní postavu z apokalyptické literatury (Da 7,13–14, 1Hen 37–41;4 Ezd 13,2), se kterou se Ježíš ztotožňuje.¹⁷⁵ Při porovnání s Mk 2,27 si můžeme všimnout, že byla vynechána věta, která předcházela tomuto výroku: „Sobota je učiněna pro člověka, a ne člověk pro sobotu.“. Tento kontext v Lukášovi chybí, ale zároveň je zdůrazněn kontext jiný, totiž kontext Davidovy a Ježíšovy autority, který otevírá cestu k pozdějšímu Lukášovu textu o tom, že Ježíšova autorita je vyšší (L 20,41–44).¹⁷⁶ Ježíš svým vyjádřením „Syn člověka je Pánem nad sobotou“ jasně zdůrazňuje, že má větší autoritu než David.¹⁷⁷ Text je christologickým prohlášením. Ježíš je ten, který jako Pán svých učedníků může rozhodovat, co je pro ně nezákonné, a co ne. Pokud se učedníci drží Ježíše jako Pána, nemusí se bát, nemusí si všimnout kritických ohlasů, ale mohou se věnovat naplňování úkolu, který dostali. Ježíš je jejich Pán a autorita, ne předpisy o sobotě.¹⁷⁸

4.3.3. Shrnutí

Po událostech v Nazaretě a Kafarnaum a po povolání učedníků se Ježíšova pout' dále rozvíjí v jejich společenství. Učedníky s Ježíšem jsme ve vyprávění zastihli v sobotu,

¹⁷³ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 207.

¹⁷⁴ D. W. GOODING, *Lukášovo evangelium: neboť Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo*, s. 93.

¹⁷⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 191.

¹⁷⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 207.

¹⁷⁷ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, 65.

¹⁷⁸ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 263.

jak procházejí polem. Sobota není údaj časový, ale je náboženský, zachovávání soboty je v judaismu velice důležité.

Farizeové svou otázkou, směřující spíše na Ježíšovy učedníky: „Jak to, že děláte, co se v sobotu nesmí!“ (L 6,2), chtěli poukázat na aktivity, které byly během soboty nepovolené. Jejich pozornost se spíše soustředila na vlastní tradici výkladu než na samotný Zákon. Pravděpodobně poukazovali na trhání klasů a jejich mnutí, což bylo možné interpretovat jako porušení zákazu sklizně a následného zpracování obilí. Mnutí obilí rukama navíc mohlo být chápáno jako příprava stravy.

Na farizeji položenou otázku, která obviňuje učedníky, odpovídá místo učedníků sám Ježíš, a vystupuje na jejich obranu výkladem příběhu z Písma (1S 21,2–7). Zmiňuje událost, kdy David, utíkající před krutostí krále Saula, navštívil kněze Achímeleka. Achímelek mu, i přes to, že svaté chleby byly vyhrazeny pouze pro kněze, poskytl chléb, aby ho a jeho společníky nasýtil. Ježíš tím upozorňuje na to, že je možné nadřadit konkrétní potřebu člověka nad přísnost náboženského předpisu. Jeho výklad ukazuje Davida jako autoritu, která si může dovolit porušit požadavky Zákona. Pokud si to může dovolit David, o co víc Ježíš a jeho učedníci. Situace popsána ve starozákonním příběhu nebyla navíc zcela typická. David nebyl obyčejným poddaným, ale člověkem Bohem pomazaným. Předpis o zákazu jezení posvátných chlebů měl být projevem zvláštního zasvěcení kněží, kteří slouží Hospodinu a měl ukazovat na Hospodinovu svatost. V tomto kontextu je použití chlebů k nasycení Božího služebníka v pořádku.¹⁷⁹

Použití titulu „Syn člověka“ pro Ježíše se odkazuje na postavu, která je zmiňována v apokalyptických textech, jako je například v Knize Daniel 7,13–14. U Lukáše je tento výraz uveden celkem 25krát a používá se k naznačení Ježíšovy mimořádné role a identity.¹⁸⁰ Syn člověka má moc na zemi odpouštět hříchy (L 5,24), přijde v slávě své i Otcově a svatých andělů (L 9,26), nebo je mu Otcem uděleno království (L 22,29–30). Tato prohlášení ukazují autoritu a důstojnost, která je s označením Syn člověka spojována.¹⁸¹

Ježíšova řeč k farizeům vrcholí větou: „Syn člověka je pánem nad sobotou.“ Z Marka 2,27 vynechává větu: „Sobota je učiněna pro člověka, ale člověk pro sobotu,“

¹⁷⁹ D. W. GOODING, *Lukášovo evangelium: neboť Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo*, s. 93.

¹⁸⁰ V evangeliích není nikdo jiný, kdo by označoval Ježíše titulem "Syn člověka"; pouze Ježíš sám se takto nazývá. Jedinou postavou v Novém zákoně, která používá toto označení k odkazu na Ježíše, je Štěpán (Sk 7,56).

¹⁸¹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 191.

a tím dává své argumentaci jiné vyznění. Argumentuje porovnáním Davidovy autority vůči autoritě Ježíšově. Ježíšova autorita je vyšší než Davidova. Smysl tohoto textu je tedy jasně christologický. Ježíš je představen jako ten, jehož autorita mu umožňuje rozhodnout, co je a co není porušení přikázání. Učedníci následující svého Pána se nemusí starat o kritiku, ale mohou napnout všechny své síly k tomu, aby naplnili svěřený úkol. Pro učedníky je Pánem a autoritou Ježíš, ne předpisy o sobotě. Sobota není zrušena, ale je podřízena Ježíšově osobě a jeho misii.¹⁸²

Jak tedy zodpovědět otázku, zda Ježíš a jeho učedníci porušili přikázání soboty? Jak je zmíněno již výše, spíše, než o přikázání Zákona se jednalo porušení dle tradice, farizejského výkladu. Sobota a Boží zákon zde nejsou přestoupeny, ale naplněny. Sobota, jako den odpočinku sedmého dne, je nejen příležitostí k odpočinku a obnově, ale také symbolizuje hlubší duchovní pravdy, jako je naděje na vzkříšení, obnovení stvoření a konečný odpočinek v závěru dějin. Tento den tedy představuje nejen týdenní cyklus odpočinku, ale také odkazuje na Boží sliby týkající se budoucnosti lidstva a celého stvoření. Tím, že je nám Ježíš představen jako Pán soboty, můžeme doufat, že můžeme také my dojít k této závěrečné sobotě.¹⁸³

¹⁸² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 207.

¹⁸³ S. FAUSTI, *Nad evangeliem podle Lukáše: porozumět Božím slovu*, s. 156.

4.4. Uzdravení člověka s odumřelou rukou (L 6,6–11)

⁶V jinou sobotu vešel do synagógy a učil. Byl tam člověk, jehož pravá ruka byla odumřelá. ⁷Zákoníci a farizeové si na Ježíše dávali pozor, uzdravuje-li v sobotu, aby měli proč ho obžalovat. ⁸On však znal jejich myšlenky. Řekl tomu muži s odumřelou rukou: „Vstaň a postav se doprostřed.“ On se zvedl a postavil se tam. ⁹Ježíš jim řekl: „Ptám se vás: Je dovoleno v sobotu činit dobře, či zle, život zachránit, či zahubit?“ ¹⁰Rozhlédl se po všech a řekl tomu člověku: „Zvedni tu ruku!“ On to učinil a jeho ruka byla zase zdravá. ¹¹Tu se jich zmocnila zlost a radili se spolu, co by měli s Ježíšem udělat.

4.4.1. Analýza textu

Úryvek popisuje poslední z pěti Ježíšových sporů s židovskými autoritami, které Lukáš přebírá z Markem zaznamenané tradice (Mk 2,1–3,6) a vkládá je do svého evangelia (L 5,17–6,11).¹⁸⁴ Lukáš vychází z Markova textu (Mk 3,1–6) a má paralelu u Matouše (Mt 12,9–14).¹⁸⁵ U Marka je úryvek součástí předcházejícího textu o sobotním procházení obilím (Mk 2,23–3,6) – oba příběhy se odehrávají ve stejnou sobotu, kdežto u Lukáše se uzdravení člověka s ochrnutou rukou odehrává v jiný sobotní den. Obě epizody se však tematicky zabývají vztahem Ježíše a zachováváním soboty. Lukáš Markův úryvek redakčně upravuje v těchto bodech: upřesňuje, že se jednalo o uzdravení pravé ruky (L 6,6; Mk 3,1). Dále ti, kdo Ježíše pozorovali, byli identifikováni jako farizeové a zákoníci (L 6,7; Mk 3,2). On znal jejich myšlenky (L 6,8). Vynechána je zmínka o mlčení po Ježíšově otázce (Mk 3,4). V závěru je vynechána zmínka o úmluvě farizeů s herodiány,¹⁸⁶ že jej zabijí. U Lukáše je text zmírněn na poradu o tom, co s ním udělají.¹⁸⁷ Tato změna textu může být způsobena tím, že Lukáš chtěl podtrhnout text, ve kterém sám Ježíš předpovídá své utrpení (L9,22.44;18,31–33). Nechce jej představit jako oběť zločinu, ale jako Mesiáše, který podstupuje utrpení v souladu s Božím plánem.¹⁸⁸

¹⁸⁴ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 187.

¹⁸⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 208.

¹⁸⁶ Herodiáni byli zmíněni v Písmu jako Ježíšovi nepřátelé v Galileji a v Jeruzalémě. Jejich spojení s farizeji ve věci placení daně císaři naznačuje shodu v otázce podřízení se cizí moci a napětí mezi nacionalismem a spoluprací s římskou vládou. Toto spojenectví naznačuje, že Herodiáni byli židovskou skupinou podporující herodovskou dynastii (viz. J. W. MEIKLEJOHN, „Herodiáni“, in *Nový biblický slovník*, ed. J. D. Douglas, s. 290).

¹⁸⁷ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 605.

¹⁸⁸ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 208, 209.

4.4.2. Výklad textu

4.4.2.1. L 6,6

⁶*V jinou sobotu vešel do synagogy a učil. Byl tam člověk, jehož pravá ruka byla odumřelá.*

Ježíš vchází v sobotu do synagogy a dle očekávání učí, což je jeho charakteristické chování (srov. L 4,14–15,16,31,44). A jako obvykle, po vyučování, zvěstování slova, následuje skutek (L 6,10).¹⁸⁹ Ježíšovy zázraky jsou vždy spojené s jeho vyučováním.¹⁹⁰ Člověk s odumřelou rukou trpěl pravděpodobně atrofii. V originálním textu je použito souvislosti s rukou slovo *xirá* (ξηρά), u kterého je možnost dvojího překladu: ruka byla „suchá“, nebo se používá také ve významu „ochrnlá“.¹⁹¹ Souviselo to s dobovou představou, že trpí nedostatkem tělesných šťáv, které způsobuje nepohyblivost ruky. Lukáš ve svém vyprávění, na rozdíl od Marka, specifikuje, že postižená ruka člověka byla pravá. Tento detail zdůrazňuje, že daná situace byla pro dotyčného z hlediska jeho živobytí zvláště náročná, jelikož pravá ruka je tradičně považována za důležitější v kontextu pracovních činností a běžných úkonů.¹⁹² Uchlá, bezvládná ruka je v Písmu často chápána jako Boží trest (Ž 137,5, Zach 11,17; 1Kr 13,4–6). Člověk, který je takto postižen, je chápán jako ten, který potřebuje nejen uzdravit fyzicky, ale také vysvobodit od svých hříchů.¹⁹³

4.4.2.2. L 6,7

⁷*Zákoníci a farizeové si na Ježíše dávali pozor, uzdravuje-li v sobotu, aby měli proč ho obžalovat.*

Zákoníci a farizeové na něj dávají pozor, pozorují jej z nepřátelských příčin, aby jej mohli obžalovat. Použitý výraz pro obžalobu *katēgorein* (κατηγορεῖν¹⁹⁴) je použit ve smyslu skutečné právní obžaloby. Hledali proti němu důkazy, na základě kterých by jej obvinili u legálního soudu.¹⁹⁵ Uzdravování bylo jimi chápáno jako práce, tudíž

¹⁸⁹ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 254.

¹⁹⁰ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 123.

¹⁹¹ ξηρά: souš, ochrnlý (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 117).

¹⁹² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 209.

¹⁹³ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 263.

¹⁹⁴ κατηγορέω: obvinít, obžalovat (koho z čeho, τινὸς περὶ τινοῦ koho z čeho) (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 93).

¹⁹⁵ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 123.

v sobotu byla zapovězena.¹⁹⁶ Farizeové jej pozorně sledují, ne proto, že by měli zájem o blaho lidí, ale aby jej nachytali, jak porušuje sobotní klid. Farizeové a zákoníci nepoužívají svou znalost Písma k tomu, aby někomu pomohli, aby byl člověk osvobozen, ale ještě více svázán.¹⁹⁷

4.4.2.3. L 6,8

⁸*On však znal jejich myšlenky. Řekl tomu muži s odumřelou rukou: „Vstaň a postav se doprostřed.“ On se zvedl a postavil se tam.*

Ježíš je v tomto kontextu zobrazen jako suverénní postava, která nejenže přesně ví, co si jeho kritici myslí, ale je si také vědoma jejich záměrů. Jeho oponenti ho nevyzývají k činu a postižený muž si o pomoc neříká; Ježíš je ten, kdo z vlastní iniciativy přistupuje k jednání. Příkazuje postiženému muži, aby se postavil do středu synagogy, čímž zajišťuje, že jeho čin bude viditelný pro všechny přítomné. Tímto způsobem Ježíš demonstruje svou moc a autoritu před očima veřejnosti.¹⁹⁸ Ježíš věděl o tom, co si myslí jeho protivníci, a to, že vyzval, ať se muž postaví doprostřed všech přítomných, byla záměrná provokace. Ne, nečeká na to, až skončí sobota, kdy by podobné jednání žádnou kontroverzi nevyvolalo, ale své jednání chce dokonat ihned. Ježíšovo poslání osvobodit zajaté (L 4,18) nemůže a nesmí být omezeno na určité dny.¹⁹⁹

4.4.2.4. L 6,9

⁹*Ježíš jim řekl: „Ptám se vás: Je dovoleno v sobotu činit dobře, či zle, život zachránit, či zahubit?“*

Ježíš dále záměrně provokuje své nepřátele z řad farizeů a zákoníků otázkou, která je směřována přímo na ně. Jeho otázka je apelem na zdravý rozum.²⁰⁰ Otázka má dvě části, první část o konání dobra a zla je míněna všeobecně, druhá část o záchraně a záhubě se již dotýká samotné kauzy nemocného muže. Obě části otázky, obě vedle sebe položené antiteze se navzájem prolínají, první poskytuje kontext pro druhou. Aplikovat prakticky to, čím se zabývala druhá část otázky (záchranu v sobotní den), sice bylo i tehdy možné, ale pouze ve výjimečných případech. Druhá antiteze zase poskytuje

¹⁹⁶ D. W. GOODING, *Lukášovo evangelium: neboť Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo*, s. 94.

¹⁹⁷ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 263.

¹⁹⁸ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 210.

¹⁹⁹ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 264.

²⁰⁰ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 611.

kontext první, kterou lze chápat pouze v rámci mezilidských vztahů, vztahů k bližním.²⁰¹

To, že je možné pomoci bližnímu i v sobotní den, a to ve smyslu záchrany jeho života, farizeové uznávali (Mekilta k Ex 31,13²⁰²). Je i docela možné, že tomu, co jim Ježíš chce říci, rozuměli. Avšak v jejich myšlení a tradici bylo dodržování soboty prioritou. Omezit zachovávání soboty bylo možné jen výjimečně, pouze v extrémních případech a každá pomoc bližnímu, kterou by bylo možno vyložit jako práci, byla zapovězena. Nebyli ochotni přemýšlet nad výkladem soboty, který jim nabízel Ježíš.²⁰³

Zákoníci a farizeové byli představiteli, jakýmsi zárodkem vznikající tradice tzv. rabínského judaismu, a toto hnutí bylo později v rámci judaismu v opozici vůči vznikajícímu křesťanství. Lukáš tyto spory reflektuje tímto příběhem, a lze zde vnímat ohlas těchto konfliktů, které byly aktuální v době sepsání evangelia.²⁰⁴ Otázky podobného typu, jako položil Ježíš, byly i později důkladně rozpracovány právě v rabínském judaismu.²⁰⁵ Z těchto rabínských diskusí byl formulován důležitý princip ohledně úcty k lidskému životu (tzv. *Pikuach nefes*), kde je jasně stanoveno, že zachránit život má přednost před zákony o zachování soboty.²⁰⁶

V první části své otázky Ježíš přitahuje pozornost k pravému významu soboty. Nepočká na odpověď od svých posluchačů, protože odpovědi jsou již zakódovány v samotné otázce. Tato otázka odkazuje na základní etické principy dobra a zla, poukazuje na to, co je skutečně důležité v kontextu dodržování soboty a širších morálních zásad. Pokud nečiníme dobře, je to zlé, záchrana člověka je dobrem a záhuba člověka je vždy špatným činem. A jelikož nikdo nemůže ani přemýšlet nad tím, že je se v sobotu má jednat zle, je jasné, že v sobotu se má konat dobro.²⁰⁷ Položená otázka v sobě zahrnuje také obvinění, totiž, pokud člověk omítne konat dobro, znamená to, že

²⁰¹ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 261.

²⁰² „Záchrana lidského života potlačuje sobotu“ - Mekilta k Ex 31,13 (viz P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 210).

²⁰³ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 261.

²⁰⁴ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 125.

²⁰⁵ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 611.

²⁰⁶ Z rabínských tradic a diskusí se posléze vyvinul příkaz „*Pikuach nefes*“ (úcta k lidskému životu), který je principem židovského práva, *Halachy*. Je v něm řečeno, že při ohrožení života je povoleno a považováno za nutné odstoupit od ostatních ohledů. V nouzových situacích je povoleno a považováno za nezbytné provádět práce zakázané v sobotu. Princip záchrany života má přednost před sobotními předpisy je v judaismu velice důležitý a platí zejména pro těžce nemocné, a ty kteří jsou odpovědní za jejich léčení. Příkazy týkající se soboty a svátků jsou v takových případech rušeny, včetně přísného půstu na Den smíření, kdy lze dokonce jíst zakázané potraviny. Základní myšlenkou je, že Bůh dal příkázání, aby skrze ně člověk žil, ne aby kvůli nim umíral (Lv. 18,5). (srov. J. NEWMAN – G. SIVAN, *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*, s. 140).

²⁰⁷ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 210.

koná zlo. Nelze totiž obhajovat konání zla v sobotu.²⁰⁸ Sobotní den je nejen dnem odpočinku, jehož součástí je nejen studium Božího zákona, rodinného slavnostního jídla, ale také, a především ke konání dobra.²⁰⁹ Sobota má tedy být příležitostí nejen pro klid od práce, ale především příležitostí ke konání dobra, v sobotu má být pomozeno těm, kteří to potřebují.²¹⁰

Druhá část otázky se na první pohled zabývá možností nadřadit záchranu života nad příkaz sobotního klidu. Jedná se však o tento případ, o záchranu? Muži nic akutního nehrozí, kdyby nebyl uzdraven v sobotu, pravděpodobně by jej bylo možno uzdravit jiný den. Otázka nesměruje k tomu, zda je podle Zákona v sobotní den možné uzdravovat. Neřeší se, zda a za jakých příčin je v sobotu uzdravovat legální, ale je zde zdůrazněna právě etická rovina, zda je v pořádku v sobotu neuzdravovat. Jako variantní řešení k záchraně je nám předloženo jen zničení jako následek nečinnosti pomáhajícího. Je tedy lepší člověka uzdravit než nedělat nic, skrze lidskou nečinnost může být něco zahubeno.²¹¹

Obě Ježíšovy antiteze jsou spojeny, není zde místo na teorie, láska k Bohu jsou v jeho učení neoddelitelně spojena s láskou k bližnímu (Lukáš 10,25–37). Boha nelze milovat a respektovat bez respektu a lásky k bližnímu, nezajímat se o potřeby bližních v jejich trápení není etické. Neutralita není možná ani v sobotním dni.²¹²

Ježíš pokládá tuto otázku, protože zná myšlení opozice, farizeové se zajímají pouze o zachovávání sobotního klidu, o přesné hájení principu, a kdyby ochrnutému muži nebylo pomozeno, byli by zřejmě spokojeni.²¹³

U Marka (Mk 3,4) je zmínka, že po položení této otázky farizeové mlčeli, Lukáš ji vynechává, ale žádnou reakci farizeů nezaznamenává, neodpovídají.²¹⁴

²⁰⁸ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 611.

²⁰⁹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 210.

²¹⁰ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 264.

²¹¹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 211.

²¹² J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 261.

²¹³ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 264.

²¹⁴ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 611.

4.4.2.5. L 6,10

¹⁰*Rozhlédl se po všech a řekl tomu člověku: „Zvedni tu ruku!“ On to učinil a jeho ruka byla zase zdravá.*

Lukáš vynechává Markovu poznámku o Ježíšových emocích, o tom, že „se po nich rozhlédl s hněvem, zarmoucen tvrdostí jejich srdce“ (Mk 3,5).²¹⁵ Muže žádá, aby zvedl svou nehybnou ruku, podobně jako v případě ochrnutého muže, kterého požádal, aby vstal a šel (L 5,23–24). Je zde vidět, že je přítomna víra toho muže, nevzpírá se, neprotestuje, neříká, že jeho ruka je nemocná, že to nejde. Zvedá ruku, a jeho ruka je uzdravena.²¹⁶

4.4.2.6. L 6,11

¹¹*Tu se jich zmocnila zlost a radili se spolu, co by měli s Ježíšem udělat.*

Slovo překládané jako zlost *anoja* (ἄνοια) může vyjadřovat stav šílenství, zuřivosti, nebo nerozumu nebo nevědomosti.²¹⁷ Použitím tohoto výrazu Lukáš popisuje tvrdost srdcí Ježíšových kritiků. Na rozdíl od Marka, kde je zmínka o tom, že se farizeové společně s herodiány domluvili, že Ježíše zabijí (Mk 3,6), Lukáš popisuje poradu jeho kritiků o tom, co s Ježíšem provést.²¹⁸ Herodiány Lukáš nezmiňuje (srov. Mk 3,6), Heroda Antipa jako Ježíšova nepřitele, který jej chce zabít, zmiňuje až později (L 13,31).²¹⁹

4.4.3. Shrnutí

Perikopu je potřeba číst v kontextu předchozího oddílu (L 6,1–5), tak jako se Ježíš jako Pán nad sobotou postaral o své učedníky, tak se teď postaral o potřebu muže, jenž měl ochrnutou ruku.²²⁰ Ježíšovu skutku uzdravení předchází, jak bylo obvyklé, vyučování. Jeho učení je následováno skutkem. Člověk s odumřelou pravou rukou (tedy rukou důležitější k provádění práce) trpěl pravděpodobně atrofií. Zdravotní i sociální situace tohoto člověka byla zřejmě obtížná. Navíc bezvládná ruka je v Písmu někdy chápána jako Boží trest, člověk takto postižený potřebuje nejen uzdravení fyzické, ale

²¹⁵ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 611.

²¹⁶ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 264.

²¹⁷ ἄνοια (anoja): nerozum, zlost, zuřivost (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 14).

²¹⁸ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)*, s. 611.

²¹⁹ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, 66.

²²⁰ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 262.

také duchovní, potřebuje vysvobození od svých hříchů. Farizeové jej i jeho učedníky sledovali (L 5,17–26; 6,1–5) a pokud by zjistili, že by uzdravoval v sobotu, bylo by to jistě porušení farizejského výkladu Zákona. Zatímco farizeové čekají na chybný krok, na základě kterého by jej mohli obvinít, je to sám Ježíš, který vyvolává konfrontaci.²²¹

Ježíš je představen jako suverén, který nejenže vidí do mysli svých kritiků, ale je tím, který je svými slovy provokuje, akci sám iniciuje, aniž by nemocný muž žádal pomoc. Vyzve muže, ať se postaví do středu přihlížejících a vyzve své protivníky, ať se vyjádří ke správnosti toho, co chce učinit. On sám se jich ptá, jak se má v sobotu zachovat.²²² Ježíš vyslovuje otázku a v ní dvě antiteze. Jednu o tom, zda je „dovoleno v sobotu činit dobře, či zle“ a druhou, zda je „dovoleno život zachránit, či zahubit“ (L 6,9). Obě tyto prohlášení jsou ve vzájemném souladu. Zajímavé je, že v druhé antitezi argumentuje naznačením pravidla, které znali i farizeové. Totiž, že záchrana života má přednost před zachováním soboty.²²³ Otázka sestává ze dvou částí. První, obecná část se týká tématu dobrého a zlého jednání. Druhá část, která řeší konkrétní problematiku záchrany a záhuby, se dotýká samotné kazuistiky. Obě části otázky jsou ve vzájemném vztahu. První část otázky představuje teoretickou základnu pro část druhou. Druhá část otázky zase ukazuje, že první část lze uchopit pouze konkrétně, a to v rámci vztahu ke konkrétním lidem, k bližním.²²⁴

V první polovině otázky Ježíš upozorňuje na pravý smysl soboty. Sobota, jako den odpočinku, není jen o studiu Božího Zákona a rodinných slavnostních jídlech, ale má klíčovou roli i v konání dobra. Sobota má tedy být určena nejen pro klid od práce, ale především ke konání dobra, v sobotu má být pomoheno potřebným.

Druhá část otázky naznačuje možnost nastavit prioritu zachování života před dodržováním sobotního klidu. Muži s odumřelou rukou v tuto chvíli nic nehrozí, lze si představit, že uzdravení by šlo odložit na jiný den, o případ záchrany života se přímo nejedná.

Otázka se netýká přímo toho, zda je v souladu se Zákonem možné uzdravovat v sobotu. Spíše se zde jedná o to, zda je etické v sobotu uzdravení neprovádět. Jsou nám předloženy dvě varianty – záchrana nebo zničení, jako výsledek toho, že někdo nebyl zachráněn. Mluví se o záhubě jako následku nečinnosti toho, kdo může pomoci.

²²¹ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 262.

²²² J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 262.

²²³ „Záchrana lidského života potlačuje sobotu“ - Mekilta k Ex 31,13 Viz P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 210).

²²⁴ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 261.

Vnitřním smyslem zachovávání sobotního příkazu je tedy konání dobra, a že jím není a nemůže být zákaz vykonávání skutků milosrdenství a lásky. Ježíš svým konáním dobra a zachraňováním sobotní příkaz neporušuje, nýbrž naplňuje.²²⁵

Zachovávání soboty je projevem respektu a lásky k Bohu a je v Ježíšových slovech a činech spojeno s láskou v člověku. Láska k Bohu je s láskou k člověku spojena nerozlučitelně, jak nám pisatel ukazuje později (L 10,25–38).

Výrazem úcty a lásky k Bohu nemůže být situace, kdy necháváme kvůli zachovávání Božích příkazů blízkého člověka v jeho trápení a nechceme mu pomoci. Pokud někdo nepomůže bližnímu, je nečinný v konání dobra, je jeho konání (nebo spíše nekonání) považováno za zlé. Farizeové definují zachovávání soboty pouze negativně, pouze tím, co se dělat nemá, a ne tím, co se dělat má. Jejich myšlení je omezeno, jsou rozčilení, protože nedokáží pochopit Ježíšovo milosrdenství a laskavost.²²⁶ Po položené otázce farizeové mlčí, neodpovídají (jak doslovně uvádí Mk 3,4). Když Ježíš vyzve muže s nehybnou rukou, aby ji zvedl, je zřetelně vidět mužova víra. Nebrání se, nevznáší výmluvy o své neschopnosti; jednoduše poslechne a zvedne svou ruku.

Na konci úryvku Lukáš popisuje zlost, zuřivost přihlížejících farizeů, a popisuje tím tvrdost jejich srdcí. Lukáš zmírňuje Markovo tvrzení, že jej chtějí zabít (Mk 3,6), farizeové pouze přemýšlejí, jak s Ježíšem naložit. Pozměněný text nám opět ukazuje Ježíše jako suveréna. Lukáš jej nechce představit jako oběť zločinu, ale jako Mesiáše, který sám předpovídá své utrpení (L9,22.44;18,31–33) a dobrovolně jej podstupuje v souladu s Boží vůlí.

²²⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 211.

²²⁶ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 262.

4.5. Uzdravení shrbené ženy (L 13,10–17)

¹⁰V sobotu učil v jedné synagóze. ¹¹Byla tam žena, která byla stížena nemocí už osmnáct let: byla úplně sehnutá a nemohla se vůbec napřímit. ¹²Když ji Ježíš spatřil, zavolal ji a řekl: „Ženo, jsi zproštěna své nemoci“ a vložil na ni ruce; ¹³ona se ihned vzpřímila a velebila Boha. ¹⁴Avšak představený synagogy, pobouřen tím, že Ježíš uzdravuje v sobotu, řekl zástupu: „Je šest dní, kdy se má pracovat; v těch tedy přicházejte, abyste byli uzdravováni, a ne v den sobotní.“ ¹⁵Na to Pán odpověděl: „Pokrytci! Neodvazuje každý z vás v sobotu vola nebo osla od žlabu a nevede ho napájet? ¹⁶A tato žena, dcera Abrahamova, kterou držel satan spoutanou po osmnáct let, neměla být vysvobozena z těchto pout v den sobotní?“ ¹⁷Těmito slovy byli všichni jeho protivníci zahanbeni, ale celý zástup se radoval nad podivuhodnými činy, které Ježíš konal.

4.5.1. Analýza textu

Po sobotních událostech, zaznamenaných v perikopách, které jsou v evangeliu součástí Ježíšova působení v Galileji (L 4,14–9,50), se ocitáme na cestě do Jeruzaléma (L 9,51–19,27).²²⁷ Tato perikopa je Lukášovou vlastní látkou, a vyskytuje se pouze v jeho evangeliu. Text, jehož styl je typický pro popis zázraku, je rozdělen na tři části. Na část popisující vykonání zázraku (L 13,10–13), dále na konflikt a rozhovor s představeným synagogy (L 13,14–16) a je zakončen popisem různorodých reakcí lidí na Ježíšova slova a činy (L 13,17).²²⁸ Žena nežádá zázrak, opět je to Ježíš, který se ujímá iniciativy. Uzdravení ženy, její osvobození, vyprovokuje konfrontaci mezi Ježíšem a představeným synagogy, po níž následuje poučný rozhovor. Klíčovým sdělením je to, že osvobození ženy z pout, ve kterých ji držel satan, je v pořádku, protože i v sobotu je dobytek odvázan od žlabu.²²⁹

Perikopa je orámována dvěma texty. Navazuje tematicky na podobenství z L 10,8–9, kde se hovoří o snaze ošetřit neplodný fíkovník tak, aby nesl plody. A uzdravením sehnuté ženy ukazuje prakticky důsledek této snahy.²³⁰ Na vyprávění

²²⁷ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 23.

²²⁸ Pozn.: níže uvedený výklad bude kvůli lepší přehlednosti členěn po kratších celcích.

²²⁹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 403.

²³⁰ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 403.

navazují podobenství o království (L 13,18–21), toto spojení naznačuje, že jednání v synagoze bylo přímým projevem přicházejícího Božího království.²³¹

Perikopa se v textu vyskytuje blízko velkého celku důležitého vyučování, ve kterém napomíná učedníky a vyzývá je k obrácení (L12,1 – 13,9). Jak bylo uvedeno, Ježíš je zde na cestě do Jeruzaléma a vlastně poprvé je od té doby (L 9,51) zmíněna jeho přítomnost v synagoze. Důležitost toho, že se příběh odehrává v sobotu, je zdůrazněna tím, že slovo sobota se v úryvku vyskytuje pětkrát. Z pohledu toho, že Ježíš v L12,11 označil synagogu jako místo perzekuce jeho učedníků, je jeho příchod do synagogy překvapivý.²³² Příběh je vlastně reminiscencí na Ježíšovo působení v Galileji, zejména na synagogu a sobotu v Nazaretě, kde se odehrává zahájení jeho činnosti. Vyprávění o vysvobození shrbené ženy je přímým odkazem na jeho první nazaretské vyučování o osvobození. Text je popisem naplňování služby, která byla započata v Nazaretě.²³³

4.5.2. Výklad textu

4.5.2.1. L 13,10

¹⁰ *V sobotu učil v jedné synagóze.*

Lukáš nejprve popisuje to, jak Ježíš vyučuje v sobotu v synagoze. Jak bylo zmíněno výše, důležitost tohoto sdělení je významná v kontextu toho, že je to první zmínka o jeho přítomnosti v synagoze od počátku jeho cesty do Jeruzaléma (L 9,51).²³⁴ Zároveň je to poslední místo u Lukáše, kde se hovoří o Ježíšově sobotním vyučování v synagoze.²³⁵ Neznáme přesný obsah jeho vyučování, ale můžeme jeho důrazy odvodit od jeho galilejského působení, je to přinášení evangelia, radostné zvěsti chudým (L 4,18–19), a zvěstování Božího království (L 4,43–44).²³⁶

4.5.2.2. L 13,11

¹¹ *Byla tam žena, která byla stížena nemocí už osmnáct let: byla úplně sehnutá a nemohla se vůbec napřímit.*

²³¹ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 518.

²³² J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 518.

²³³ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 519.

²³⁴ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 521.

²³⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 403.

²³⁶ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 521.

Dále se úryvek zabývá přítomností shrbené ženy, která byla postižená už osmnáct let „duchem nemoci“ (dle B21), a která se nemohla napřímit. Žena byla postižena buď ankylozující spondylartritidou (tzv. Bechtěrevova nemoc), nebo hysterickou skoliózou.²³⁷ Lukáše však nezajímá její medicínský stav, ale souvislost, že byla postižena „duchem nemoci“, a toto postižení je ve verši 16 dáno do souvislosti s působením satana.²³⁸ Přítomnost takto postižené ženy v bohoslužebném shromáždění je zvláštní, jelikož vzhledem ke svému stavu byla kulticky nečistá, a její přítomnost v právním smyslu nežádoucí.²³⁹

4.5.2.3. L 13,12–13

¹²*Když ji Ježíš spatřil, zavolal ji a řekl: „Ženo, jsi zproštěna své nemoci“ a vložil na ni ruce; ¹³ona se ihned vzpřímila a velebila Boha.*

Ježíšovo jednání je suverénní a spontánní a vyplývá z lítosti nad ženiným utrpením. Povolává ji ze středu bohoslužebného shromáždění k sobě a prohlašuje její uzdravení.²⁴⁰ Ježíšovo pozvání ženy trpící kulticky považovanou nemocí k sobě demonstruje, že pro něj nejsou tradiční náboženské předpisy překážkou. Tento čin zdůrazňuje, že jeho hlavní prioritou je člověk v nouzi, kterému může poskytnout pomoc. Ježíš tím ukazuje, že lidské potřeby a uzdravení mají přednost před striktním dodržováním rituálních pravidel.²⁴¹ Poté na ni vkládá ruce, což bylo jeho časté gesto (L 4,40; 5,13; 8,54).²⁴² Vkládání rukou lze v tomto kontextu chápat jako doprovodné fyzické gesto slova – prohlášení uzdravení, které Ježíš vyslovil. Uzdravení následuje okamžitě, držení jejího těla se ihned změní, žena se vzpřímí a velebí Boha.²⁴³

4.5.2.4. L 13,14–16

¹⁴*Avšak představený synagogy, pobouřen tím, že Ježíš uzdravuje v sobotu, řekl zástupu: „Je šest dní, kdy se má pracovat; v těch tedy přicházejte, abyste byli uzdravováni, a ne v den sobotní.“*

²³⁷ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 557.

²³⁸ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 521.

²³⁹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 403.

²⁴⁰ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 558.

²⁴¹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 404.

²⁴² L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 231.

²⁴³ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 558.

Představený synagogy byl Ježíšovým činem rozhořčen, rozčilen, slovo pro vyjádření jeho stavu *aganaktón* (ἀγανακτῶν²⁴⁴) Lukáš používá pouze zde. U Marka a Matouše je použito v souvislosti s Ježíšem a učedníky (Mk 10,14.41; Mt 20,24; 26,8). Dále se toto slovo vyskytuje u Mk 14,4 (popis reakce lidí v domě Šimona malomocného) a u Mt 21,15 (hněv velekněží a zákoníků). Představený se se svou reakcí neobrací přímo na Ježíše, ale na zástup, shromáždění lidí. Je to z jeho strany úhybný manévř, možná i z tohoto důvodu jej později Ježíš označí za pokrytce (L 13,15).²⁴⁵ Představený se pokouší veřejně varovat lid před Ježíšem a protestuje proti uzdravování v sobotu, nemocní mají přijít jindy, ve dny, které byly určeny k práci, nebo návštěvě lékaře (Dt 5,14, Ex 20,9–10). V případě ženy, která byla tak dlouho nemocná (18 let) se nezdá námitka tak nesmyslná, mohla přece jen počkat.²⁴⁶ Představený je schopen vidět to, co se stalo, pouze skrze nařízení Zákona. Nevnímá potřeby ženy, která byla spoutána nemocí a považuje ji za překážku jeho prvotního zájmu, totiž dodržování sobotního klidu od práce. Ona není v situaci, která by ohrožovala její život, může být přece jen ještě den shrbená. Představený nevnímá, že se jedná o Boží moc, ale vnímá tento čin pouze jako práci, jako lidské dílo.²⁴⁷

4.5.2.5. L 13,15–16

¹⁵*Na to Pán odpověděl: „Pokrytci! Neodvazuje každý z vás v sobotu vola nebo osla od žlabu a nevede ho napájet? ¹⁶ A tato žena, dcera Abrahamova, kterou držel satan spoutanou po osmnáct let, neměla být vysvobozena z těchto pout v den sobotní? “*

Ježíš zde nereaguje pouze na slova představeného synagogy, ale oslovuje všechny své odpůrce a nazývá je pokrytci. Proč pokrytci? Pokrytectví je často označováno jako stav označující rozpor mezi slovy a činy, a to buď vědomým, nebo nevědomým předstíráním. Je to tento případ? V L 12,56 Ježíš označuje jako pokrytce ty, kteří ty, kdo předpovídají počasí podle toho, co vidí na obloze, ale nejsou schopní „rozpoznat tento čas“, čas Boží přítomnosti. V textu L 13,15 není slovo pokrytec spojeno s předstíráním, ale zřejmě se slepotou, která označuje neschopnost rozpoznání času, kdy nejsou schopni vnímat Boha působícího skrze Ježíše a vykonaný sobotní zázrak. Jejich pokrytectví se také může týkat falešného výkladu Božího Zákona, kdy se

²⁴⁴ ἀγανακτέω: být vzrušen, být rozhořčen, hněvat se, zlobit se (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 1).

²⁴⁵ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, s. 231.

²⁴⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 404.

²⁴⁷ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 548.

starají o ochranu majetku (zde hospodářských zvířat), ale zanedbávají potřeby lidí.²⁴⁸ K ospravedlnění svého činu Ježíš používá argumentační styl známý jako *a minori ad maius* (od menšího k většímu), známý z pozdější rabínské tradice a rabínských disputací označovaný jako *qal wahomer* (od lehčího k těžšímu, od lehčího případu k případu závažnějšímu). Pokud je dovoleno v sobotu pečovat i o zvířata, o co více je dovoleno pečovat o lidské bytosti. Pokud je dovoleno odvázat, odpoutat hospodářská zvířata, aby se v sobotu mohla napít, o co více je dovoleno v sobotu osvobodit člověka z pout utrpení.²⁴⁹ Ježíš tady používá výše uvedený argumentační styl celkem ve třech rovinách. Označuje ženu jako „dceru Abrahamovu“, žena je součástí Božího lidu, tudíž je cennější než dobytek. Spoutání člověka satanem je vážnější stav než připoutání dobytka ke žlabu. A nakonec osmnáct let trvající nemoc stojí v kontrastu s jediným sobotním dnem, kdy bylo možné zvířata uvázat. Na základě těchto argumentů žena nejen že měla, ale musela být osvobozena právě v sobotní den. Jak bylo správně řečeno výše, Boží vůlí je, že „je šest dní, kdy se má pracovat“ (L 13,14), ale zároveň je potřeba, aby se právě v sedmý, sobotní den dokončilo Boží jednání ke spáse člověka skrze Ježíšův čin, protože právě sobota je dnem završení Božího jednání (srov. Gn 2,1–3).²⁵⁰

O zbožnosti nemocné ženy se z textu nic nedozvídáme, jedinou kvalifikací je, že je dcerou Abrahamovou, což ji předurčuje k přijetí smluvního požehnání zaslíbeného Abrahamovým potomkům: „Ujal se svého služebníka Izraele, pamětliv svého milosrdenství, jež slíbil našim otcům, Abrahamovi a jeho potomkům navěky“ (L 1,54–55). Žena se stává krásným příkladem toho, co znamená povýšit ponížené (L 1, 52).²⁵¹

4.5.2.6. L 13,17

¹⁷Těmito slovy byli všichni jeho protivníci zahanbeni, ale celý zástup se radoval nad podivuhodnými činy, které Ježíš konal.

Události v synagoze, zázrak, konflikt a Ježíšova argumentace jen prohlubují napětí v komunitě, která Ježíše obklopovala. Zahanbení Ježíšových odpůrců (zde se jedná zřejmě o narážku na Iz 45,16²⁵²) je zřetelné všem, protože je zde přítomný zástup, množství lidí. Ježíš veřejně odhaluje pokrytectví náboženských vůdců a dav na Ježíšovy

²⁴⁸ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 548.

²⁴⁹ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1012.

²⁵⁰ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 405.

²⁵¹ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 549.

²⁵² J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 725.

skutky reaguje radostí. Zástup se přidává k ženě, která velebí Boha (L 13,13). Termín „podivuhodné činy“ *éndoçoi* (ἔνδοχοι²⁵³) se vyskytuje v Septuagintě a odkazuje na slavné, mocné skutky Boží během exodu (Exodus 34,10; Dt 10,21). Sobotní zázrak je zde tedy vnímán v kontextu Božího vysvobození.²⁵⁴

4.5.3. Shrnutí

Lukáš popisuje Ježíše vyučujícího v sobotní den v synagoze. Přesný obsah jeho vyučování není znám, ale můžeme odvodit jeho důraz z jeho působení v Galileji, kde hlásal evangelium, radostnou zvěst chudým (L 4,18–19), a zvěstoval Boží království (L 4,43–44). Ve shromáždění je přítomna shrbená žena už osmnáct let postižena „duchem nemoci“ (dle B21), Lukáš dává postižení „duchem nemoci“ do souvislosti se satanským působením (L 13,16). Jakmile Ježíš uvidí tuto ženu, převezme veškerou iniciativu v jejím uzdravení, deklaruje Boží vysvobození, a vloží na ni ruce. Její uzdravení je okamžité a ona vzdává slávu Bohu, který stojí za jejím vysvobozením.²⁵⁵ Ježíš tedy znovu, jako v případě galilejské služby, vstupuje v sobotu do synagogy, aby ženu osvobodil, a tím naplnil své poslání o vyhlášení zajatcům propuštění a propuštění zdeptaných na svobodu (L 4,18).²⁵⁶

Ježíšův čin v synagoze způsobil rozhořčení u představeného synagogy, který se rozzlobeně obrací na zástup, nikoli přímo na Ježíše. Představený varuje lidi před Ježíšem a nesouhlasí s uzdravováním v sobotu, které by podle jeho názoru mělo být praktikováno pouze ve všední dny vyhrazené k práci nebo návštěvě lékaře (Dt 5,14, Ex 20,9–10). Tvrdí, že žena, která byla nemocná dlouhou dobu – osmnáct let, může přece počkat. Představený synagogy není schopen vnímat tuto podněcující událost, a vnímá pouze příkazy Desatera.²⁵⁷

Nerozumí potřebám této ženy, která trpí nemocí; její uzdravení se zdá být v konfliktu s dodržováním sobotního klidu od práce. Představený nepřipouští, že se může jednat o Boží působení, vnímá Ježíšovo jednání pouze jako lidské dílo.

²⁵³ ἔνδοχος; slavný, vznešený; nádherný, skvělý, skvoucí se (viz. Ladislav TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, s. 58).

²⁵⁴ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 550.

²⁵⁵ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 725.

²⁵⁶ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 546.

²⁵⁷ J. NOLLAND, *Luke 1:1-9:20*, s. 725.

Ježíš neoslovuje pouze představeného synagogy, ale zasahuje do dialogu se svými odpůrci, nazývá je pokrytci. Pokrytectví, stav charakterizovaný rozporem mezi slovy a činy, je v tomto případě spojováno se slepotou, neschopností rozpoznat čas Božího působení skrze Ježíše, který vykonává sobotní zázrak (srov. L 12,56, kde Ježíš označuje za pokrytce ty, kdo předpovídají počasí podle oblohy, ale nejsou schopni „rozpoznat tento čas“, čas Boží přítomnosti). Jejich pokrytectví může souviset s pochybným výkladem Božího Zákona, kde se starost o hospodářská zvířata (majetek) jeví důležitější než péče o lidské potřeby. Ježíš používá argumentaci od menšího k většímu (*a minori ad maius; qal wahomer*: od lehčího k těžšímu, závažnějšímu), známou z rabínských disputací, kdy staví vedle sebe potřeby ženy trpící nemocí s potřebami spoutaného zvířete. Označení ženy jako „dcery Abrahamovy“ zdůrazňuje její příslušnost k Božího lidu, a i to ukazuje na její hodnotu. Osvobození člověka z démonických pout je vyšší hodnoty než odvazování zvířat, což lépe odpovídá svátečnímu charakteru soboty.²⁵⁸ Ježíš staví osmnáct let trvající nemoc do kontrastu s jedním sobotním dnem, kdy bylo možné zvířata přivázat. Na základě těchto argumentů musela být žena právě v sobotu osvobozena, aby se Boží jednání ke spáse člověka dokončilo v sobotu, která je završením Božího díla (srov. Gn 2,1–3).

Žena – dcera Abrahamova, která tedy přijímá požehnání a velké milosrdenství vyplývající ze smlouvy mezi Bohem a jeho lidem, potomkům Abrahama (L 1,54–55), je zároveň příkladem povýšení ponížených (L 1,52).

Komunita obklopující a reagující na Ježíše je rozdělena. Pokrytectví náboženských vůdců je po konfrontaci s Ježíšem odhaleno, a tito jsou zahanbeni (narážka na Iz 45,16). Kolem shromáždění lidé jsou nadšeni a radují se nad „podivuhodnými činy“. Tento termín (podivuhodné činy) je reminiscencí Božích vykupujících skutků spojených s Exodem (Ex 34,10; Dt 10,21). Sobotní zázrak lze tedy vnímat také v této v souvislosti.

Lukáš poukazuje na rozdíl v postojích a reakcích lidí, na jedné straně nadšení, na straně druhé odpor, hněv a zahanbení. Čím více postupuje Ježíš na své cestě do Jeruzaléma, tím více je možné sledovat rostoucí kontroverzi a napětí.²⁵⁹ Lukáš ve svém textu typicky zobrazuje Ježíše jako osobu jednající z hlubokého soucitu vůči trpícím lidem, jako je ztrápená žena. Tento přístup pomáhá posílit pochopení

²⁵⁸ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, 121.

²⁵⁹ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, s. 121.

univerzálního charakteru poselství jeho evangelia, které zdůrazňuje lásku, soucit a pomoc těm, kteří jsou v nouzi, bez ohledu na jejich pozadí nebo sociální postavení.²⁶⁰

²⁶⁰ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1012.

4.6. Uzdravení člověka stíženého vodnatelností (L 14,1–6)

¹Jednou v sobotu vešel Ježíš do domu jednoho z předních farizeů, aby jedl u jeho stolu; a oni si na něj dávali pozor. ²Tu se před ním objevil nějaký člověk stížený vodnatelností. ³Ježíš se obrátil na zákoníky a farizeje a otázel se jich: „Je dovoleno v sobotu uzdravovat, nebo ne?“ ⁴Oni však mlčeli. I dotkl se ho, uzdravil jej a propustil. ⁵Jim pak řekl: „Spadne-li někomu z vás syn nebo vůl do nádrže, nevytáhne ho hned i v den sobotní?“ ⁶Na to mu nedovedli dát odpověď.

4.6.1. Analýza textu

Perikopa o uzdravení člověka s vodnatelností se nachází pouze u Lukáše, výrok v L 14,5 je však podobný výroku v Mt 12,11, zde tudíž nelze přesně určit, za se jedná o Lukášovu vlastní látku, nebo zdroj Q.²⁶¹ Perikopa je součástí rozsáhlejšího textu o rozhovorech při hostině (L 14,1–24), který je zasazen do části evangelia, jež popisuje Ježíšovo putování do Jeruzaléma. Je zde použita literární forma rozhovorů u stolu, tzv. *symposionu*, která pochází z antické tradice, a která byla rozšířena i v helenistickém židovství.²⁶²

Příběh se odehrává v sobotu v domě předního farizeje u jeho stolu. Při četbě evangelia si můžeme všimnout, že Ježíš často a rád stoloval a u stolu se odehrává mnoho událostí.²⁶³ Naše perikopa (L 14, 1–6) je úvodem do dějství rozhovorů u stolu (L 14, 1–24). Tato epizoda u stolu je třetí a poslední a odehrává se v domě farizea (viz L 7,36–50; 11,37–54). Při posledním stolování u farizea (L 11,37–54) se Ježíš velice ostře postavil proti jejich učení a praxi. Je tedy překvapující, že je opět pozván ke společnému jídlu, a dokonce do domu jednoho z předních z farizeů (L 14,1), protože je pravděpodobné, že se o předcházejícím konfliktu veřejně vědělo. Tato hostina (L 14, 1–24) se opět (nepřekvapivě) stane místem konfliktu. Ježíš nejprve kritizuje své hostitele a přítomné pozvané pro jejich sebestředné zacházení s pravidly soboty (L 14,1–6). Poté následuje kritika kvůli jejich touze po čestných místech a společenskému uznání, kvůli jejich zapomínání na chudé a společensky vyvržené, a nakonec kvůli odmítnutí Ježíšova

²⁶¹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 416.

²⁶² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 414, 415.

²⁶³ Na tuto skutečnost, že se u stolování se odehrává mnoho událostí, upozorňuje Fitzmyer: např. L 5,29; 7,36–50; 11,37–52; 22,14; 24,30 (viz J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1040-1041).

pozvání, aby se připojili ke slavnosti hostiny, která je určena pro chudé, vyvržené a hříšníky činící pokání.²⁶⁴

Vedle příběhů L 6,1–11 (uzdravení člověka s odumřelou rukou) a L 13,10–1 (uzdravení shrbené ženy) je uzdravení člověka s vodnatelností třetím z úryvků, který popisuje spor ohledně uzdravování v sobotu, poté se v evangeliu podobný spor nevyskytuje. Uzdravení v sobotu popsané v L 4,31–37 je v tomto ohledu nekonfliktní.²⁶⁵ Lukáš se zdráhá používat dublety, proto je zajímavé, že se tak často zabývá spory o zachování soboty.²⁶⁶ Lukášovy perikopy o sobotních uzdraveních, které provázejí konflikt (L 6,6–11; 13,10–17; 14,1–6), jsou spíše popisem disputací než příběhy v pravém slova smyslu.²⁶⁷ Tyto příběhy, nebo disputace, tvoří rámec pro to nejdůležitější, Ježíšův výrok – tzv. *apoftegma* (viz L 14,5).

Tato pasáž vykazuje nejvíce podobností s úryvkem z L 13,10–17, a to v následujících bodech. Samotné uzdravení, které se stalo v sobotu (L 13,12; 14,4), včetně sporu o vhodnosti tohoto činu (13,14; 14,3). Dále je zde přítomen někdo významný – představený synagogy nebo významný představitel farizeů (13,14; 14,1). Podobnost je také v přirovnání uzdravení v sobotu k zacházení s hospodářskými zvířaty (13,15; 14,5).

Uzdravení je vnímáno jako osvobození z pout, propuštění (L 13,16; 14,4).²⁶⁸ Uzdravení v sobotu je naplněním Ježíšova vzkazu Herodovi poté, co se dozvěděl o jeho plánu jej zabít: „Jděte a vyřídte té lišce: Hle, já vyháním demony a uzdravuji dnes i zítra, a třetího dne dojdu svého cíle“ (L 13,32). Herodovy hrozby, ani opozice z řad farizeů, jej nezastaví v jeho poslání léčit a osvobozovat zajaté.²⁶⁹

4.6.2. Výklad textu

4.6.2.1. L 14,1

¹*Jednou v sobotu vešel Ježíš do domu jednoho z předních farizeů, aby jedl u jeho stolu; a oni si na něj dávali pozor.*

Po zprávě o nevraživosti zákoníků a farizeů vůči Ježíšovi (L 11,53–54) nebylo možné předpokládat, že bude Ježíš ještě někdy pozván na hostinu do domu farizeje, ale

²⁶⁴ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 563.

²⁶⁵ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1040.

²⁶⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 418.

²⁶⁷ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, s. 124.

²⁶⁸ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 543.

²⁶⁹ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 563.

stalo se tak.²⁷⁰ To, že Ježíš přijal toto pozvání, ukazuje, že měl zájem o lidi, měl zájem o vyšší společenské vrstvy, nejen o nižší, měl zájem získat sebespravedlivé farizeje stejně jako „zjevné hříšníky“.²⁷¹ Událost se odehrává opět v sobotu, vzhledem k významu soboty pro tehdejší zbožnost je tato informace velice důležitá.²⁷² Zmínka o „jednom z předních farizeů“ je zarážející, jelikož mezi farizeji neexistovala hierarchie, spíše se jednalo o člověka, který měl buď vyšší sociální postavení (např. úředník, představený synagogy), nebo to odkazuje na jeho vysokou morální (neformální) autoritu v této náboženské skupině.

Společné sobotní jídlo, na které byli zváni hosté, odkazuje na rozšířený zvyk té doby. V sobotu po bohoslužebném shromáždění bylo kolem poledne (tzn. v šesté hodině²⁷³) podáváno jídlo připravované (kvůli rituálním předpisům) den předem.²⁷⁴ Je dobré si uvědomit, že se jednalo o jídlo ve farizejském domě, kde bylo pečlivě dbáno na rituální čistotu, její porušení mohlo vzbudit pohoršení.²⁷⁵

V Lukášově narativu, kdy Ježíš navštívuje domov farizeje s vyšším společenským postavením, se naznačuje, že pro takovou osobu by přijetí Ježíšova poselství neboli evangelia, mohlo znamenat ztrátu jejího sociálního statusu. Můžeme předpokládat, že i ostatní přísedící (farizeové a zákoníci viz. L 14,3) byli podobně postavení, a je nepravděpodobné, že tam byl ještě někdo další (L 14,3).²⁷⁶ Pozorně Ježíše sledovali již delší dobu, protože svými výroky a činy opakovaně poukazoval na nedostatky v jejich interpretaci Zákona.²⁷⁷ Ježíšovi spolustolovníci zastávali vůči němu už od začátku nepřátelský postoj.²⁷⁸

4.6.2.2. L 14,2

²Tu se před ním objevil nějaký člověk stížený vodnatelností.

Jak se člověk stížený vodnatelností objevil před Ježíšem není vysvětleno. Pokud patřil mezi hosty, tak potom není jasné, proč je nakonec poslán pryč (L 14,4).²⁷⁹ Je možné, že se jednalo o situaci běžnou v použití antické literární formy symposion, kdy

²⁷⁰ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 544.

²⁷¹ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 545.

²⁷² J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 545.

²⁷³ V Ježíšově době se hodiny počítaly od jitra, naše polední hodina (dvanáctá) je jejich šestá, naše třetí hodina odpoledne je jejich devátá (viz A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník (A-P)*, s. 213).

²⁷⁴ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 416.

²⁷⁵ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 545.

²⁷⁶ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 545.

²⁷⁷ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 566.

²⁷⁸ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 416.

²⁷⁹ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1041.

se uprostřed děje objeví někdo neznámý.²⁸⁰ Lukáš termínem „před ním“ popisuje jakési, pro tu chvíli, prominentní postavení tohoto muže. Úkolem této scény je připravit půdu pro další sobotní uzdravení, které je doprovázeno konfliktem a otázkami o vhodnosti uzdravování v sobotu.²⁸¹ Zde popsaná vodnatelnost označuje zdravotní stav, kdy se v těle abnormálně hromadí tělní tekutiny a způsobují edém (otok), následkem čehož je ovlivněn krevní oběh. Tento stav není samotnou nemocí, ale je příznakem vážnějších zdravotních problémů. Judaismus chápe vodnatelnost jako projev zlořečení, které je způsobeno hříchem postiženého (Nu 5,21–22). Rabínský judaismus rozvíjí představu, že je člověk tvořen dvěma součástmi – vodou a krví, které jsou v rovnováze. Pokud je některé součásti přebytek, způsobuje to nemoc. Přebytek vody má za následek vodnatelnost, přebytek krve pak způsobuje malomocenství.²⁸² Postižení je viditelné, člověk je oteklý, trpí žízní, snaží se žízeň uhasit a nadměrným pitím se jeho zdravotní stav ještě zhoršoval. V antickém světě byla vodnatelnost vnímána jako důsledek nestřídmého života, obžerství. Neuhasitelná žízeň se stala metaforou pro chamtivost a chtíč. V tomto příběhu se nad uzdravením nikdo nepozastavuje, nikdo se nepohoršuje ani neraduje (na rozdíl od příběhu o shrbené ženě L 13,14; 13,17), ani nevyjadřuje rozhořčení nad tím, že se to stalo v sobotu. Tyto chybějící reakce můžou naznačovat, že Lukáš svému paralelnímu příběhu dává hlubší smysl a význam.²⁸³

Kolem stolu se nacházejí farizeové a zákoníci, kteří byli označeni jako ti, kteří milují peníze, chamtiví lidé (L 11,37–44; 16,14) a jejich situace se tedy dá přirovnat ke stavu nemocného muže. Příběh je tedy jakýmsi podobenstvím. Ježíš uzdravuje muže s vodnatelností a zároveň je identifikována stejně škodlivá nemoc i u ostatních. Stejně jako ten muž, i ostatní mají naději na uzdravení.²⁸⁴

4.6.2.3. L 14,3

³*Ježíš se obrátil na zákoníky a farizeje a otázel se jich: „Je dovoleno v sobotu uzdravovat, nebo ne?“*

Ježíš měl pověst toho, kdo uzdravuje v sobotu, a jeho vystupování s ohledem na dodržování soboty je provokující (4,31–37; 6,6–11; 13,10–17), takže tato reakce

²⁸⁰ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 416.

²⁸¹ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 545.

²⁸² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 416, 417.

²⁸³ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 566.

²⁸⁴ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 547.

nebyla překvapivá. Farizeům a zákoníkům pokládá řečnickou otázku, která reaguje na jejich nevyslovené otázky.²⁸⁵ Jeho otázka ohledně toho, zda je dovoleno v sobotu uzdravovat, co je, a co není dovoleno činit, je vyprovokována přítomností nemocného muže (srov. Mk 3,4; Mt 12,12; L 6,9).²⁸⁶ Ježíš na jedné straně vnímá negativní postoj vůči němu ze strany farizeů, na druhou stranu zde stojí potřebný člověk.²⁸⁷ Ježíšova otázka nesměruje k podkopávání Zákona, ale ke zpochybnění jeho tradičního výkladu. Podle tradice by sice člověk s vodnatelností zasloužil soucit, ale jeho stav nebyl život akutně ohrožující, aby to muselo vést k porušení sobotního příkazu odpočinku.²⁸⁸

4.6.2.4. L 14,4

⁴Oni však mlčeli. I dotkl se ho, uzdravil jej a propustil.

Učitelé Zákona a farizeové se rozhodli mlčet, i když by mohli argumentovat, že uzdravení v sobotu je povoleno, ale jen v situacích, kdy je život bezprostředně ohrožen.²⁸⁹ Mlčeli, nechtěli vyřknout závazné stanovisko, a jejich mlčení se dá chápat jako souhlas, obzvláště v případě výkladu Zákona.²⁹⁰ Na jednu stranu je jednoduché Ježíše kritizovat za uzdravení v sobotu, na druhou stranu by sami museli převzít zodpovědnost za potřebného člověka.²⁹¹ Vyvolával stav muže v některých přemýšlivých přihlížejících pochybnost, že se nejedná o stadium, které by ohrožovalo život? Ježíš však nečeká na odpověď a uzdravuje jej.²⁹² Používá k uzdravení dotyk, gesto, nepoužívá slovo a propouští jej.²⁹³ Ježíš tím, že se muže dotýká, vyjadřuje vůči němu starostlivost, jeho gesto je gestem soucitu vůči nemocnému. Nechává jej jít, nevíme, zda byl mezi hosty, ale pokud ano, jeho odchod je ještě větším symbolem toho, že chce okamžitě využít svou nově nabytou svobodu.²⁹⁴

²⁸⁵ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 567.

²⁸⁶ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 417.

²⁸⁷ J. NOLLAND, *Luke 9:21-18:34*, s. 746.

²⁸⁸ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 547.

²⁸⁹ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 417.

²⁹⁰ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1041.

²⁹¹ J. NOLLAND, *Luke 9:21-18:34*, s. 746.

²⁹² I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 579.

²⁹³ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1041.

²⁹⁴ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1041.

4.6.2.5. L 14,5

⁵Jim pak řekl: „Spadne-li někomu z vás syn nebo vůl do nádrže, nevytáhne ho hned i v den sobotní?“

Ježíš se svou další otázkou pokouší ospravedlnit svůj čin.²⁹⁵ Ježíšova otázka směřuje opět k lidem u stolu, a podobně jako v případě uzdravení shrbené ženy (L 13,15–16) Ježíš zdůvodňuje svůj čin s poukazem na jejich předpokládané jednání v situaci, kdy by jejich dítě, nebo dobytek spadli do jámy.²⁹⁶ Kvůli tomu, že se zdálo čtenářům a opisovačům nepřiměřené spojovat v této otázce osud dítěte – člověka s osudem vola, bylo v mnoha starších opisech použito místo slova syn, slovo osel. Textová kritika ale upřednostňuje výraz syn.²⁹⁷ Toto srovnání syn – vůl může mít svůj smysl dle textu Desatera. Čtvrté přikázání (Dt 5,14) upřesňuje, že práci v sobotu nesmí vykonávat nikdo, a to v tomto pořadí: „Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvůj býk a tvůj osel, žádné tvé dobytce ani tvůj host, který žije v tvých branách, aby odpočinul tvůj otrok a tvá otrokyně tak jako ty.“ Syn je tedy jmenován na prvním místě, před hospodářskými zvířaty.²⁹⁸

Otázka je dilematická, je to konflikt mezi dvěma přikázáními: zákaz porušení sobotního klidu a povinnost pomoci zvednout osla nebo vola sousedovi, který upadl na cestě (Dt 22,4), a to i v případě, když patří tvému nepříteli (Ex 23,5). Ježíš tedy objasňuje svůj postoj a důvod uzdravení. Jestliže jsou jeho spolustolovníci ochotni porušit sobotní zákaz, aby zachránili dobytek, proč potom brání tomu, aby byl v sobotu uzdraven člověk?²⁹⁹ Ježíš zde zdůrazňuje základní princip spočívající v záchraně života a soucitu.³⁰⁰ Ježíš odkazuje i na jejich vlastní zájmy, v případě dítěte, a především, kdyby se jednalo o jejich dítě, hned přispěchají, aby jej zachránili, taktéž v případě zvířete. Ježíšova otázka je opět řečnická, a ukazuje, že muž trápený vodnatelností je dítětem Božím, jeho život je v ohrožení a jeho utrpení mu není lhostejné.³⁰¹

Ježíš je opět, jako v jiných případech, představen jako plný soucitu, pomáhající, jeho dobrota nemá žádné omezení, natožpak v časové souvislosti se sobotním odpočinkem. Dobrota je pro něj nejvyšším přikázáním, jedná jako bližní vůči tomu, kdo

²⁹⁵ I. H. MARSHALL, *The Gospel of Luke: a commentary on the Greek text*, s. 579.

²⁹⁶ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, s. 548.

²⁹⁷ S. FAUSTI, *Nad evangeliem podle Lukáše: porozumět Božímu slovu*, s. 242.

²⁹⁸ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 568.

²⁹⁹ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 568.

³⁰⁰ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 417.

³⁰¹ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 568.

je v nouzi (L 10,25–37). Další z uzdravení odehrávajících se v sobotu, je uskutečněním jeho poslání (L 4,23; 5,31–32; 9,10).³⁰²

4.6.2.6. L 14,6

⁶ *Na to mu nedovedli dát odpověď.*

Přihlížející mlčí, Lukáš zde opět opakuje motiv ticha, jako ve 4. verši.³⁰³ Ticho, neschopnost odpovědět, které nastává po Ježíšově výroku (*apoftegmatu*), patří k použité literární formě.³⁰⁴ Zde je jiné ticho – nejen že mlčeli, ale nedokázali dát odpověď. Mlčení, jak bylo zmíněno výše, se dalo chápat jako souhlas, obzvláště v případě právního výkladu Zákona.³⁰⁵ Zde můžeme předpokládat, že jeho pozorovatele přiměl k mlčení Ježíšův výrok. Souhlasí s tím, co řekl, pravděpodobně by udělali to, co říká Ježíš. Pomohli by svému dítěti i dobytku, zvláště kdyby se jednalo o jejich vlastní potomky, nebo zvířata. Otázkou je, zda by tak činili i v případě, že by se nejednalo o jejich rodinu či majetek.³⁰⁶ Mlčení je i tak překvapivé, jeho oponenti by mohli určitě vznést jakési námitky vyplývající z jejich výkladové logiky. Jejich mlčení může být také svědectvím o jejich pýše a síle Ježíšových výroků. Kdyby měli nějaké protiargumenty, byli by nuceni prozradit, že nepovažovali postiženého muže za hodného zachránění v sobotní den.³⁰⁷

4.6.3. Shrnutí

Nevraživost a nepřátelství zákoníků a farizeů vůči Ježíšově osobě byla známá (srov. L 11,53–54), proto je překvapivé, že Ježíš bude opět pozván na hostinu do domu farizeje. Zmínka o tom, že se událost odehrává v sobotu, je vzhledem ke kultickému významu soboty velice důležitá. Společné stolování s hosty, kteří byli po sobotní bohoslužbě zváni do domů, bylo rozšířeným zvykem té doby. Spolustolovníci (farizeové a zákoníci viz. L 14,3) dávali na Ježíše pozor, jelikož Ježíš s touto skupinou byl často ve sporu ohledně nedostatků v jejich výkladu Zákona, jejich postoj byl zjevně nepřátelský.

³⁰² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 418.

³⁰³ J. NOLLAND, *Luke 9:21-18:34*, s. 746.

³⁰⁴ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, s. 125.

³⁰⁵ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1041.

³⁰⁶ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, s. 1042.

³⁰⁷ D. E. GARLAND, *Luke*, s. 570.

Nevíme, jak se člověk s vodnatelností dostal před Ježíše, ale není to důležité. Tato událost dramaticky připravuje scénu pro další kontraverzní uzdravení odehrávající se v sobotu a další konflikt s tím související.

Vodnatelnost zde popsána znamená abnormální hromadění tekutin v těle, což je pouhým příznakem daleko závažnějších nemocí. V judaismu je vodnatelnost považována za důsledek zlořečení způsobeného hříchem postiženého. Vodnatelnost je patrná fyzicky – tělo je oteklé, člověk takto postižený trpí neustálou žízň, a touží po jejím uhašení. Ve světě antiky byla proto vodnatelnost spojována s obžerstvím. Neuhastitelnou žízeň lze chápat jako metaforu pro chamtivost a chtíč. V tomto příběhu nikdo nevyjadřuje emocionální reakce na uzdravení, ani radost ani hněv, což naznačuje, že mu Lukáš dává hlubší význam. Okolo stolu jsou farizeové a zákoníci, které Ježíš označil jako chamtivé. Jejich situaci lze přirovnat k nemoci muže s vodnatelností. Příběh tak funguje jako podobenství. Ježíš uzdravuje muže s vodnatelností a diagnostikuje nemoc i u ostatních, včetně vyjádření naděje na záchranu.

Ježíš v reakci na nevyřčené otázky farizeů formuluje svou vlastní otázku. Jeho dotaz týkající se možnosti uzdravovat v sobotu vychází z přítomnosti nemocného muže (srov. Mk 3,4; Mt 12,12; L 6,9). Ježíš vnímá nejen negativní postoj pozorovatelů, ale také potřeby tohoto nemocného člověka. Jeho otázka zpochybňuje tradiční výklad Zákona, nikoli jeho samotné principy. Podle tradice stav vodnatelného člověka nebyl tak akutní, aby nutně vyžadoval porušení sobotního přikázání.

Zákoníci a farizeové zůstávají tichými svědky, ačkoliv by mohli reagovat tehdejším známým argumentem, že uzdravení v sobotu je povoleno pouze v případě naléhavého ohrožení života. Jejich mlčení je tedy možné chápat jako implicitní souhlas. Ježíš ani nečeká na jejich odpověď a pokračuje v uzdravování nemocného. To provádí gestem, dotykem, aniž by použil slova, a poté ho propouští. Ježíš svým gestem, dotykem, vyjadřuje nemocnému soucit.

Ježíš se svým dalším prohlášením formulovaným do otázky snaží ospravedlnit svůj čin uzdravení. Tato otázka je zaměřena na ostatní hosty u stolu a Ježíš ji používá k argumentaci s odkazem na jejich očekávanou reakci, pokud by se jejich dítě nebo dobytek ocitli v nouzi, například by spadli do nádrže. Dilematická otázka upozorňuje na konflikt mezi zákazem porušení soboty a povinností pomoci se záchranou osla nebo vola patřícího sousedovi, který upadl na cestě (Dt 22,4). Zde Ježíš podtrhuje základní princip zahrnující záchranu života a projev soucitu.

Ježíš připomíná, že v případě neštěstí, ať už se týká dítěte (zvláště vlastního) nebo zvířete, lidé okamžitě reagují a snaží se pomoci. Jeho otázka ukazuje, že muž trpící vodnatelností je Božím dítětem, jehož život je v ohrožení, a Bůh se o něj stará. Ježíš je znázorněn jako plný soucitu; jeho pomocná láska nemá žádné omezení, ani vzhledem k sobotnímu odpočinku. Pro něj je projev dobroty a péče o druhé nejvyšším přikázáním (L 10,25–37). Přihlížející zůstávají opět tiše, ale tentokrát jejich mlčení vypovídá o souhlasu s Ježíšovými slovy. Jejich reakce je překvapivá, protože měli možnost vyjádřit svůj názor. Jejich mlčení je ukazatelem jejich pýchy, která se odráží v jejich odmítavém postoji k Ježíšovým slovům. Pokud by měli námitky proti Ježíšovým argumentům, museli by prozradit, že nepovažují postiženého muže za hodného uzdravení v sobotu.

Zákoníci a farizeové jsou kvůli své vlastní zaujatosti ochotni zachránit v sobotu možná svého potomka nebo dobytče, ale Boží soucit a dobrota, kterou nám zde zjevuje Ježíš, je připravena uzdravovat, projevovat se a působit spásu všem lidem kdykoli, a to i v sobotní den.³⁰⁸

³⁰⁸ P. G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, s. 125.

5. „Poslední“ sobota (L 23,54–24,1)

⁵⁴Byl pátek a začínala sobota. ⁵⁵Ženy, které přišly s Ježíšem z Galileje, šly za ním; viděly hrob i to, jak bylo tělo pochováno. ⁵⁶Potom se vrátily, aby připravily vonné masti a oleje. Ale v sobotu zachovaly podle přikázání sváteční klid. ¹Prvního dne po sobotě, za časného jitra, přišly k hrobu s vonnými mastmi, které připravily.

Tématem této práce je „Ježíš a sobota v Lukášově evangeliu“. Jak jsme si ukázali v této práci, sobota, jako sedmý den v týdnu, je v Lukášově evangeliu nejčastěji spojena s Ježíšovým životem a činností. Byť to přímo nesouvisí s našim tématem, rád bych v této krátké kapitole zmínil ještě jedno místo Lukášova evangelia, které se se sobotou pojí. Jedná se o poslední zmínku o sobotě v tomto evangeliu. Tato sobota (L 23,54–24,1) je spojena ne přímo s Ježíšem, ale s ženami, které přišly s Ježíšem z Galileje (Marie z Magdaly, Jana a Marie Jakubova³⁰⁹), a které po jeho smrti a pohřbu chtěly jeho tělo ošetřit, pomazat vonnými mastmi a oleji, a prokázat mu poslední službu lásky.

Tyto ženy si však uvědomily, že je pátek večer a začíná sobota, a tak ze svého záměru upustí. Oleje si pouze připraví a zachovají sváteční klid podle přikázání Zákona. Ke hrobu se vracejí až po skončení soboty, aby dokončily svůj záměr. Podobně jako postavy z počátku evangelia (na počátku Ježíšova života) – Josef, Maria, Alžběta, nebo Zachariáš (L 1,6.8–9;2,21–25.37.39.41–42), jsou tyto ženy, zmíněné na konci evangelia (na konci Ježíšova pozemského života), ukázány jako ty, které věrně zachovávají Zákon. I tento příběh Ježíšových následovnic dokládá, že v průběhu Ježíšova pozemského života, od jeho počátku po jeho konec, se v Lukášově evangeliu nezmiňuje, že by byl Boží Zákon jakkoli porušován.³¹⁰

O ženách, které jsou spjaty se závěrečnou etapou Ježíšova pozemského života a přihlížely ukřižování a jeho pohřbu se můžeme dočíst i v ostatních evangeliích³¹¹, ale pouze u Lukáše je zmíněno, že v „sobotu zachovaly podle přikázání sváteční klid“. I z toho lze usuzovat, jak velký význam má pro Lukáše motiv zachovávání soboty.

³⁰⁹ Viz L 24,10

³¹⁰ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 629.

³¹¹ Srov. Mt 27,55–28,1; Mk 15, 40–16,2; J 19,25–20,1

6. Závěr

Cílem této práce na téma „Ježíš a sobota v Lukášově evangeliu“ bylo přiblížit místa z Lukášova evangelia (celkem šest perikop), ve kterých se vyskytuje Ježíš v souvislosti se sobotou, nebo je se sobotou nějak konfrontován.

První perikopa (L 4,14–30) nám představuje Ježíše, který jako zbožný žid, podle svého obyčeje vešel v sobotní den do synagogy. Ježíš dosvědčuje, že on sám je naplněním Izaiášovy zvěsti, kterou předčítal. Jeho posláním se stává šíření radostné zprávy mezi chudé, přičemž se neomezuje jen na materiální chudobu, ale zahrnuje i ty, kteří jsou sociálně nebo nábožensky marginalizováni. Součástí poslání je propuštění zajatců, vyhánění démonů, uzdravování, ale také odpuštění hříchů. Uzdravení slepých jak fyzicky, tak duchovně. Toto Ježíšovo posláním je naplněním roku Hospodinovy milosti (Lv 25,10; Iz 61,2). První sobota v Lukášově evangeliu je sobotou, která symbolicky předznamenává všechny další, protože je tady představeno významné „dnes“. Dnes jako zvláštnost tohoto času, Ježíšovo vystoupení je zpřítomněním času Boží záchrany.³¹²

Druhá perikopa (L 4,31–39) popisuje sobotu v synagoze a v Šimonově domě ve městě Kafarnaum. Perikopa představuje další aspekt Ježíšova povolání – vyhánění nečistých duchů, exorcismus, jež způsobuje Ježíšovo slovo. Tímto Ježíš demonstruje svoji autoritu nad demony a zlem, a potvrzuje, že je vyslanec Božího království. Uzdravení Šimonovy tchyně směřuje k hlubšímu pochopení jeho poslání. Služba této ženy po jejím uzdravení naznačuje, že opět nabyla plného zdraví a je také nepochybně výrazem její vděčnosti za uzdravení. Ježíš nás skrze svoje slovo uschopňuje a osvobozuje ke službě a konání dobra.

Třetí popsaná sobota nás zavede na obilné pole (L 6,1–5), kterým Ježíš s učedníky společně procházejí. Učedníci jsou konfrontováni farizeji, kteří vyčítají učedníkům to, že trhají obilné klasy, mnou je rukama a jedí obilí, což byla činnost tradičně zapovězená. Ježíš farizeům jasně argumentuje Písmem, a zdůrazňuje to, že je možné nadřadit lidskou potřebu před přísným dodržováním předpisů. Ježíš vystupuje s autoritou, kterou potvrzuje v závěru své christologické řeči výrokem: „Syn člověka je pánem nad sobotou“ (L 6,5). On je tím, kdo může rozhodovat o závaznosti přikázání.

Čtvrtou sobotu (L 6,6–11) Ježíš uzdravuje člověka s odumřelou rukou a řeší tím zcela prakticky jeho komplikovanou situaci. Takto postižený člověk má omezené

³¹² P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 151.

možnosti obživy. Stará se však i o jeho duchovní potřeby, jeho spásu, bezvládná ruka totiž symbolizuje Boží trest. Ježíš sám vyvolává konfrontaci s přihlížejícími farizeji. Otázkou o konání dobra a zla v sobotu a záchraně života ve vztahu k zachování sobotního klidu Ježíš upozornil na pravý smysl soboty jako dne nejen odpočinku, ale i dne konání dobra.

O páté zmíněné sobotě (L 13,10–17) nám Lukáš popisuje Ježíše vyučujícího v synagoze, kde uvidí shrbenou ženu. Bez odkladu ji uzdravuje, a to i přes protesty představeného synagogy. Ježíš argumentuje, že osvobození této ženy má přednost před pravidly o zachovávání soboty. Ježíš svou argumentací poukazuje na vysokou hodnotu ženy a každé lidské bytosti. Sobota je zde představena jako čas, který je ideální k uzdravení, protože představuje dokončení a završení celého Božího díla (srov. Gn 2,1–3).³¹³

Šestá Lukášova sobota (L 14,1–6) popisuje uzdravení člověka s vodnatelností. Vodnatelnost, projevená otokem těla, je příznakem vážnějších nemocí. Je zde symbolicky symptomem příčin špatného duchovního stavu člověka, totiž hříchu chamtivosti a chtíče. Naznačená duchovní diagnóza je platná jak pro jeho pyšné spolustolovníky, tak pro nás. Ježíšem vyřčená otázka, zda je dovoleno v sobotu uzdravovat, upozorňuje na konflikt mezi tradicí a soucitem k potřebám lidí. Ježíš nečeká na odpověď a nemocného uzdravuje. Jeho gesto vyjadřuje soucit a dobrotu, což je pro něj nejdůležitější. A tato dobrota nepodléhá omezením, ani těm časovým. Je nejvyšším příkazem, přesahuje hranice přikázání a nezná oddělení sobotního odpočinku. Ježíš se chová k těm, kdo potřebují pomoc, jako jejich bližní (srov. L 10,25–37). Tím, že uzdravuje nemocného v sobotu, naplňuje své poslání (L 4,23; 5,31–32; 9,10).³¹⁴

Sobota (sedmá) zmíněná u L 23,54–24,1 se sice netýká Ježíšovy činnosti, týká se žen, které přišly k Ježíšovu hrobu poté, co věrně zachovaly sobotu, přesto je i v tomto ohledu důležitá. Jako kdyby završovala vše, co bylo řečeno o sobotách předešlých. Ježíš dle evangelia už nic nekoná, jeho tělo v sobotní den odpočívá v hrobě. Tato sobota je součástí nejdůležitějších dnů v Ježíšově životě, ke kterým všechno směřovalo – ke kříži, smrti a vzkříšení, které jsou základem pro vykoupení člověka.

³¹³ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 405

³¹⁴ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 417, 418

Na závěr bych své téma chtěl shrnout do několika bodů.

Pro Lukáše je důležité zejména téma sporů o uzdravování v sobotu. Lukáš, který nerad používá ve svém textu dublety, celkem třikrát (L 6,1–11; 13,10–1; 14,1–6) popisuje sobotní uzdravení, které bylo spojeno s tímto zásadním konfliktem mezi Ježíšem a náboženskými autoritami své doby.

Ježíšovo jednání v sobotu nebylo v souladu s některými tehdejšími tradicemi a předpisy týkajícími se zachování tohoto dne. Samotný Zákon však není porušován.³¹⁵ Ježíš dává přednost konání dobra a projevuje soucit k potřebám lidí před striktním dodržováním předpisů o sobotě.

Ježíš si přivlastňuje autoritu nad sobotou a vysvětluje, že právě on je Pánem tohoto dne. Jeho autorita jako Syna člověka je zde zdůrazněna a je mu uděleno právo rozhodovat o tom, co je v souladu s Boží vůlí, i v případě porušení sobotních pravidel.

Ježíšovo působení v sobotu je charakterizováno soucitem a milosrdenstvím ke všem lidem, bez ohledu na jejich sociální postavení nebo náboženské pozadí, jak pro bohaté, tak i pro outsidersy. Jeho zázraky a uzdravení nejsou jen fyzickou pomocí, ale také symbolizují duchovní osvobození a Boží milost.

Skrze Ježíšův přístup k sobotě a jeho jednání v tomto dni je zdůrazněno univerzální poselství jeho evangelia, které není omezeno na určitou skupinu lidí, ale je určeno pro všechny, kdo touží po Boží milosti a spáse.

Ježíšovo působení v sobotu v Lukášově evangeliu podtrhuje jeho autoritu jako Božího Syna a zvěstuje univerzální poselství lásky, soucitu a milosrdenství, které je dostupné všem lidem bez ohledu na jejich okolnosti či sociální postavení. Ježíš ukazuje, že pravý význam soboty spočívá v naplňování Boží vůle a konání dobra, což je středem jeho učení a poslání.

³¹⁵ P. MAREČEK, *Evangelium podle Lukáše*, s. 629.

Použitá literatura

- Bible: český studijní překlad*, Praha: KMS, 2009.
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*, 21. vyd. (12. opr. vyd.), Praha: Česká biblická společnost, 2016.
- Bible: překlad 21. století*, vedoucí projektu A. Flek, Praha: Biblion, 2009.
- DOUGLAS, James D., ed., *Nový biblický slovník*, z anglického originálu přeložila Alena Koželuhová – al., Praha: Návrat domů, 1996.
- FAUSTI, Silvano, *Nad evangeliem podle Lukáše: porozumět Božímu slovu*, Praha: Paulínky, 2011.
- FITZMYER, Joseph Augustine, *The Gospel According to Luke: Introduction, Translation and Notes (I–IX)*, I, AncB 28A, New York: Doubleday, 1981.
- FITZMYER, Joseph Augustine, *The Gospel According to Luke: Introduction, Translation and Notes (X–XXIV)*, II, AncB 28B, New York: Doubleday, 1985.
- GARLAND, David E., *Luke*, ZECNT, Grand Rapids, MI: Zondervan, 2011.
- GOODING, David, *Lukášovo evangelium: Neboť Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo*, z anglického originálu přeložil Jan Vopálecký, Alena Koželuhová, Praha: Návrat domů, 1994.
- GREEN, Joel B., *The Gospel of Luke*, NICNT, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1997.
- HELLER, Jan, *Výkladový slovník biblických jmen*, Praha: Advent-Orion, 2003.
- JOHNSON, Luke T., *Evangelium podle Lukáše*, Sacra pagina 3, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- LÉON-DUFOUR, Xavier – al., ed., *Slovník biblické teologie*, přeložil Petr Kolář, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991.
- MAREČEK, Petr, *Evangelium podle Lukáše*, Český ekumenický komentář k Novému zákonu 3, Praha: Centrum biblických studií – Česká biblická společnost, 2018.
- MAREČEK, Petr, *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích: Výklad závěrečných kapitol kanonických evangelií*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.
- MARSHALL, I. Howard, *The Gospel of Luke*, NIGTC, Exeter: The Paternoster Press, 1978.
- MÜLLER, Paul-Gerhard, *Evangelium sv. Lukáše*, MSKNZ 3, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el, *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*, Praha: Sefer, 1992.

- NOLLAND, John, *Luke 1:1–9:20*, WBC 35A, Dallas: Word Books, 1989.
- NOLLAND, John, *Luke 18:35–24:53*, WBC 35C, Dallas: Word Books, 1993.
- NOLLAND, John, *Luke 9:21–18:34*, WBC 35B, Dallas: Word Books, 1993.
- NOVOTNÝ, Adolf, *Biblický slovník*, Díl 2: Ř-Ž, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1956.
- PLUMMER, Alfred, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to St. Luke*, ICC, Edinburgh: T. & T. Clark, 1922.
- POKORNÝ, Petr, *Tomášovo evangelium: Skriptum pro stud. účely Komenského evangelické bohoslovecké fak.*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1981.
- POKORNÝ, Petr, *Vznešený Teofil: Teologie Lukášova evangelia a Skutků apoštolských*, Třebenice: Mlýn, 1998.
- SPIEGEL, Paul, *Kdo jsou Židé?*, Brno: Barrister & Principal, 2010.
- STERN, Marc, *Svátky v životě Židů: vzpomínání, slavení, vyprávění*, Praha: Vyšehrad, 2002.
- TICHÝ, Ladislav, *Slovník novozákonní řečtiny*, Olomouc: Jiří Burget, 2001.
- TICHÝ, Ladislav, *Úvod do Nového zákona*, Svitavy: Trinitas, 2003.
- VLKOVÁ, Gabriela Ivana, *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2005.

Použitý software

BibleWorks for Windows, Version 9.0, vyd. Hermeneutika, Computer Bible Research Software, Big Fork (MT, USA), 2011.

Seznam zkratek

AncB	The Anchor Bible
atd.	a tak dále
B21	Bible: překlad 21. století
BECNT	Baker Exegetical Commentary on the New Testament
ČEKNZ	Český ekumenický komentář k Novému Zákonu
ČEP	Český ekumenický překlad
KMS	Bible: český studijní překlad
MSKNZ	Malý stuttgartský komentář k Novému Zákonu
n. l.	našeho letopočtu
např.	například
NICNT	The New International Commentary on the New Testament
NIGTC	The New International Greek Testament Commentary
pozn.	poznámka
př. n. l.	před našim letopočtem
r.	rok
s.	strana
SP	Sacra pagina
srov.	srovnej
tzv.	takzvaný
WBC	Word Biblical Commentary
ZECNT	Zondervan Exegetical Commentary on the New Testament

Zkratky biblických knih jsou přebrány tak, jak jsou uvedeny v tomto vydání:

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad, 21. vyd. (12. opr. vyd.), Praha: Česká biblická společnost, 2016.